

Marek Robert Górniak

**Grębocice – z dziejów religijnych miejscowości.
Przykład koegzystencji i rywalizacji wyznań
na Ziemi Głogowskiej**

Grębocice to miejscowość leżąca w północnej części województwa dolnośląskiego (w powiecie polkowickim), na Równinie Grębocickiej (mikroregion Pradoliny Głogowskiej), w odległości około 9 km na południowy wschód od Głogowa¹. Jej dzieje od średniowiecza nierozzerwalnie są związane z miastem Głogowem. Od początków XIII wieku obszar ten wchodził w skład zjednoczonego Śląska, a za panowania księcia głogowskiego Henryka III (1273-1309) znalazł się w księstwie głogowskim. Od 1331 roku był zależny od Czech (w 1344 roku książę głogowski Henryk V Żelazny złożył hołd królowi Karolowi IV Luksemburskiemu). Po śmierci ostatniego księcia głogowskiego Henryka XI (1476 rok) księstwo to znajdowało się pod rządami króla Węgier, Chorwacji i Czech – Macieja Korwina (zm. 6 kwietnia 1490 roku), po czym władali nim Jan I Olbracht (do 1499 roku) i Zygmunt I Stary (do 1506 roku)². Następnie obszar ten ponownie wcielono do Korony Czeskiej, a w latach 1526-1741 wraz z nią do monarchii Habsburgów. W 1742 roku Grębocice znalazły się w granicach Prus. Po I wojnie światowej, w rezultacie traktatu wersalskiego (z 28 czerwca 1919 roku), region ten pozostał w granicach Niemiec i dopiero

¹ M.R. Górniak, *Grębocice – gmina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1994, z. 12, s. 3-4; M.R. Górniak, I. Pakiet, *Gmina Grębocice*, Grębocice 2002, s. 8-9; A. Bok, *Trasy rowerowe w okolicach Głogowa*, Głogów 2017, s. 93.

² M.R. Górniak, *Grębocice w średniowieczu*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 7, s. 7-8; D. Dolański, *Księstwo głogowskie u progu czasów nowożytnych*, „Studia Zachodnie” 4 (1999), s. 45-54; J. Czerwiński, *Dolny Śląsk. Przewodnik*, Wrocław 2009, s. 466-469.

po II wojnie światowej powrócił do Polski. Obecnie Grębocice są siedzibą władz gminy o tej samej nazwie, wielu instytucji, zakładów pracy, jednostek usługowych, stowarzyszeń i organizacji społeczno-kulturalnych oraz parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Marcina z Tours³.

Zarys dziejów miejscowości

Najwcześniejsze znane informacje o Grębolicach pochodzą z XIII wieku, jednak odkryte tu liczne obiekty archeologiczne jednoznacznie dowodzą bardziej odległych tradycji osiedleńczych na tym obszarze⁴. Pierwsza udokumentowana wzmianka o Grębolicach została odnotowana w piśmie księcia Konrada I Głogowskiego pochodzącym z 24 stycznia 1272 roku⁵ (książę odkupił

³ M.R. Górniak, *Głogów*, [w:] *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Wydawnictwa Gutenberg Print – Suplement współczesny*, red. E. Gigilewicz, Warszawa 1999, t. 31/9, s. 149-150; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727*, Warszawa 2007, s. 14-16, 92, 110; D. Kotlarek, *Administracja pruska na Dolnym Śląsku 1808-1945*, [w:] *Burmistrz, landrat, wojewoda. Przemiany administracyjne na Środkowym Nadodrzu od średniowiecza aż do czasów współczesnych*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, J. Kuczer, Zielona Góra 2011, s. 81-82; M. Lichodziejewska, M.R. Górniak, *25 lat samorządu terytorialnego gminy Grębocice*, Grębocice 2015, s. 6-9; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, A. Bok, Głogów 2017, z. 77, s. 10-17.

⁴ M.R. Górniak, *Grębocice – wykopaliska*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 9, s. 9-10; K. Demidziuk, *Archiwalia do archeologii dawnego obszaru Kreis Glogau*, Głogów 2000, s. 157-158; K. Czapla, *Dziadoszanie. Plemię zamieszkujące Ziemię Głogowską we wczesnym średniowieczu*, Głogów – Wietszyce 2007, s. 4, 17-18. Wśród wielu znalezisk archeologicznych na obszarze Grębolic odnotowano między innymi stanowiska związane z epokami: neolitu – kulturą ceramiki wstęgowej rytej (w 2011 roku; podczas prac wykopaliskowych pod nadzorem Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej „Pro Archeologia” Mariusza Łesiuka z Radziechowy natrafiono na glinianą figurkę psa), epoką brązu – kulturą unietycką (w 2011 roku; podczas badań terenowych odnaleziono groby z tego okresu) i kulturą łużycką (w latach 1927, 1985), epoką żelaza – wczesną kulturą przeworską (1985 rok; podczas prac zespołu studentów Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego odnaleziono późnolateński piec wapienniczy – jeden z najstarszych tego typu obiektów w Europie), wpływów rzymskich (osada odkryta w 1927 roku) oraz wczesnego średniowiecza (w 1925 roku – osada z X-XI wieku).

⁵ G.A.H. Stenzel, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845 (passim); *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens, II. Kreis und Stadt Glogau. Namens des Vereins für Geschichte Schlesiens*, red. K. Wutke,

najstarszą tutejszą osadę Grambocicz od nieznanego bliżej Vettona i nadał ją sołtysowi Janowi). W średniowiecznych źródłach miejscowość występuje też pod nazwami: Grambocicz (1279), Grambociz (1298), Grambociczci (1305), Gramczyc (1337), Gramschütz (1339), Grampschicz (1361), Gramschitz (1376), Gramschicz (1388, 1426) oraz Gramschitsch (1471). W czasach nowożytnych miejscowość znana była pod nazwami: Grambschitz (1580), Gramschitz (1670), Grambschütz (1687-1688), Gramschütz (1699), Gramschuetz (1791) oraz Gramschütz (1845)⁶.

Ze źródeł wynika, że istniejąca tu już osada w 1298 roku otrzymała lokację na prawie niemieckim⁷. Zgodnie z dokumentem z tego roku – spisany przez

Breslau 1915 (*Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd 28), s. 234, nr 7; R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250-1331* [„Acta Universitatis Wratislaviensis” – Historia, t. 59, nr 902], Wrocław 1988, s. 27-29, 38-39; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice. Materiały do monografii gminy Grębocice – zeszyt 2*, Grębocice 1996, s. 25, 30.

⁶ *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska – tom 3 (F-G)*, red. S. Rospond, H. Borek, Warszawa – Wrocław 1986, s. 100; W. Irgang, *Schlesisches Urkundenbuch, im Auftrage der Historischen Kommission für Schlesien* (herausgegeben von H. Appelt und J.J. Menzel), Vierter Band: 1267-1281, Köln – Wien 1988, s. 116; R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250-1331*, Wrocław 1988, s. 27-29, 39; *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, red. K. Rymut, Kraków 1999, s. 366-367; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice...*, s. 16, 25-29.

⁷ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 233, nr 1; D. Nowakowski, *Siedziby książęce i rycerskie księstwa glogowskiego w średniowieczu*, Wrocław 2008, s. 48-49; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie. Podręcznik edukacji regionalnej na Wzgórzach Dalkowskich – gmina Grębocice*, Grębocice 2014, s. 98-99; H. Samsonowicz, *Lokacje na prawie niemieckim na Śląsku w XIII wieku*, [w:] *Cum gratia et amicitia. Studia z dziejów osadnictwa dedykowane pani profesor Marcie Młynarskiej-Kaletynowej z okazji 65-lecia działalności naukowej*, red. D. Adamska, K. Chrzan, A. Pankiewicz, Wrocław 2017, s. 175-177. Od końca XII wieku na terenach wiejskich rozwijało się intensywne osadnictwo. Początkowo była to kolonizacja na prawie polskim (tworzono wówczas wielką własność ziemską – książęcą, kościelną i rycerską). Ruch osadniczy wzmógł się jeszcze bardziej w XIII wieku dzięki przyptywowi coraz większej liczby osadników z Europy Zachodniej. Lokowano nowe wsie, najczęściej na prawie niemieckim (powinności wobec pana feudalnego, świadczone wcześniej w naturze, zamieniano na czynsz). Na miejsce lokacji wsi miały wpływ warunki geograficzne. Średniowieczne Grębocice zostały lokowane nad strumieniem zwanym Rowem Młyńskim. Wieś kolonizacyjna

książęcego notariusza Waclawa 1 sierpnia – książę żagański Konrad II Garbaty (1260-1304) nadał immunitet ekonomiczny i zezwolił wójtowi Teodorykowi na budowę młyna oraz uwolnił go od wszelkich służb⁸. Właścicielami wsi wymienionymi w dokumentach z 1. połowy XIV wieku byli Bibersteinowie⁹ (pochodzący najprawdopodobniej z terenów Miśni). Pierwszą wzmiankę o po- bycie Bibersteinów w Grębolicach odnajdujemy w dokumencie z 7 października 1329 roku, w którym Fryderyk von Biberstein, będący dziedzicem Grębolic, potwierdził wójtostwo niejakiego Waltera von Grambociczca, syna zmarłego Andrzeja¹⁰. Grębolicie jednocześnie stanowiły przedmiot różnych transakcji ich

otrzymała kształt owalnicy z dwiema ulicami obiegającymi położony wzdłuż ciekłu pas ziemi. Na nim wydzielono miejsce na kościół z cmentarzem, ponadto na młyn, kuźnię, karcznię oraz staw. Reszta terenu z czasem została zajęta przez komorników i rzemieślników, na zewnętrznych stronach ulic znalazły się działki kmieci, zaś na wschodnim i zachodnim krańcu zamieszkali małorolni zagrodnicy. Natomiast naprzeciw kościoła parafialnego powstał duży teren dworski z siedzibą rycerską.

- ⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu – dokumenty miasta Wrocławia: repertorium 120, nr 8.10, Dmw (1 VIII 1298); R. Żerelik, *Dokumenty i kancelaria Konrada II Garbatego, księcia żagańskiego*, [w:] *Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego* [„Acta Universitatis Wratislaviensis” – Historia, t. 69, nr 979], Wrocław 1989, s. 33-72. Notariusza Waclawa odnotowano wśród personelu kancelarii księcia żagańskiego Konrada II Garbatego w dokumentach od 6 grudnia 1286 do 1 sierpnia 1298 roku (był on jednocześnie organizatorem tej kancelarii), następnie został zatrudniony w kancelarii głogowskiej.
- ⁹ H. Knothe, *Geschichte des Oberlausitzer Adels und seiner Güter: vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts*, Leipzig 1879 (passim); L. Białkowski, *Ród Bibersteinów. Studium nad średniowiecznym rodem rycerskim*, Kraków 1908, s. 7; A. Janas, *Herby szlachty zamieszkałej na Śląsku w XIII-XX wieku*, Legnica 1988, s. 27-28; J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 251-253; M.R. Górniak, *Rodzina szlachecka Biberstein. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 5 (1998), nr 40, s. 24; J. Kuczer, *Rodzina von Biberstein w księstwie głogowskim w XVI wieku*, [w:] *Bibersteinowie w dziejach pogranicza śląsko-łuzyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 97-111; M. Łukaszewski, *Genealogia rodu Bibersteinów*, [w:] tamże, s. 31-37; J. Kuczer, *Szlachta jako dzierżawca dóbr królewskich w księstwie głogowskim w XVI i XVII wieku*, „Studia Lubuskie” 3 (2007), s. 131-143.
- ¹⁰ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234, nr 9; W. Urban, *Wykaz regestów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu – część 2: Rejestry dokumentów z parafii kolegiackiej w Głogowie*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 3 (1973), s. 273-372; M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska – tom 6: 1380-1391*,

właścicieli. I tak 11 grudnia 1387 roku bracia Andreas, Walther, Tile, Michael, Hans oraz Jakob uzyskali od właścicieli Grębolic potwierdzenie tutejszych ich dzierżaw. Ponadto dochody z tej miejscowości czerpali między innymi kanonicy regularni św. Augustyna z Żagania (wymienieni po raz pierwszy w dokumentach dotyczących praw czynszowych z 27 marca 1439 roku¹¹, a następnie z 9 kwietnia 1527 i 9 kwietnia 1530 roku¹²).

W 2. połowie XV wieku wieś stała się własnością rodu rycerskiego von Schoffów (Schaffów) z Miśni, wcześniej posługującego się przydomkiem Gotsche lub złożoną formą Schaff Gotsch genannt (Schaff zwany Gotsche), a począwszy od XV wieku używającego nazwiska Schaffgotsch. Najstarszym znanym dokumentem dowodzącym zmiany właścicieli Grębolic jest akt datowany 17 lipca 1450 roku, w którym jako dziedziczkę Grębolic wymieniono Małgorzatę, wdowę po Heinzu Schoffie (Frau Margrith, des Heinze Schoff Witwe, Erbfrau zu Gramschicz). Ponadto w akcie tym odnotowano występujących już we wcześniejszym dokumencie z 1 września 1430 roku braci Michaela i Mathiasa, dziedziców

Wrocław 1995, s. 43-44, 100 (dokumenty nr 196, 203, 503); T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 199-201. O przynależności Grębolic do rodziny Bibersteinów dowodzą także pisma z lat: 1383, 1387 oraz z 1426. Dokument z 28 października 1383 roku stwierdza, że mieszkańcy Grębolic oraz sołtys Michał sprzedali Janowi i Ulrykowi Bibersteinom z Żar część czynszu dla mansonarzy kaplicy NMP we Wrocławiu. Natomiast dokument z 3 grudnia 1383 roku informuje, iż archidiakon głogowski Piotr Strichholcz zatwierdził sprzedaż czynszu braci Jana i Ulryka von Bibersteinów (dziedziców Grębolic) dokonany z kanonikiem kolegiaty NMP – Janem de Predmost (Janem z Przedmościa). Kolejne pisma odnotowały nadanie sołectwa przez Bibersteinów: w 1387 roku niejakiemu Michałowi, a w 1426 – Jakubowi Schultzowi.

¹¹ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 233, nr 3; *Klasztor augustianów w Żaganiu. Zarys dziejów*, red. S. Kowalski, Żary 1999, s. 189; *Zespół 46-0 – Klasztor Augustianów w Żaganiu. Archiwum Państwowe we Wrocławiu*, [w:] <http://www.archeion.net/atom/index.php/klasztor-augustianow-w-zaganiu>; isad, [dostęp 5 czerwca 2019 roku]. Akt wydany w Żaganiu w domu Mikołaja Wynckelera, altarysty zamku żagańskiego, dotyczący Jana i Ulryka Bibiersteinów stwierdzał, że 27 marca 1439 roku sprzedali oni bezterminowo dzierżawę Grębolic ze stałym rocznym czynszem 28 praskich groszy opatowi Henrykowi zw. Stislawem (Stysselewem, 1432-1449) z klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna w Żaganiu za jednorazową sumę 336 praskich groszy, co następnie potwierdził Piotr Nowag, dostojnik z Wrocławia.

¹² *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18, 19.

grębocickiego sołectwa (synów sołtysa Jakuba)¹³. W kolejnym dokumencie z 27 stycznia 1505 roku wzmiankowano ówczesnego dziedzica Grębolic Kaspra [Kaspars] Schaffa, który potwierdził prawa sołectwa Hansowi Schulzowi. Późniejszy akt wydany 13 grudnia 1514 roku dowodził, iż właścicielem Grębolic był Jan (Hans Schoff zu Hermsdorf dessen Güter und Dörfer Gramschütz). Ostatnim znanym źródłowym potwierdzeniem posiadania Grębolic przez ród Schoffów jest znany z XVI-wiecznego odpisu akt datowany 9 kwietnia 1527 roku, według którego jedynym właścicielem wsi był nadal Hans Schoff¹⁴. Dokument ten został wystawiony przez króla czeskiego Ferdynanda I Habsburga po interwencji opata żagańskiego Jakuba [Jakub I Gräve (1526-1544)]¹⁵, z powodu zalegania od 1439 roku właściciela Grębolic z wypłatą rocznego czynszu dzierżawnego z tej miejscowości należnego klasztorowi augustiańskiemu w Żaganii.

Zapewne od około połowy XVI wieku Grębolicie należały do rodu von Loss (vel Loos, Loos, Looss; von Hermsdorf zu Simbsen, czyli z Jerzmanowej i Szymocina), którzy wybudowali tu dwór – wieżę rycerską oraz szpital (funkcjonujący do lat 70. XVII wieku). Prawdopodobnie pierwszym właścicielem Grębolic z tego rodu był Hans Loos von Hermisdorf (Hermsdorf) zu Simptzen (na Jerzmanowej, z Szymocina), syn Zygmunta¹⁶, odnotowany wśród świadków w dokumencie z 21 września 1537 roku. Jednakże wobec braku jednoznacznych źródeł (zachowane nieliczne dokumenty nie są precyzyjne w tej kwestii) datowanie przeniesienia własności Grębolic z von Schoffów na von Lossów nie jest dokładnie odnotowane. Ostatni znany dokument z grębocickim

¹³ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234-235, nr 12, 15; T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, s. 279-281; A. Kuzio-Podrucki, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Bytom 2007, s. 6-8; S. Firszt, *Wyniki wstępnej kwerendy w sprawie rozproszonych zbiorów Schaffgotschów, przeprowadzonej w okresie od 2015 do poł. 2017 roku*, „Roczniki Jeleniogórskie” 49 (2017), s. 161-204; tenże, *Wyniki wstępnej kwerendy w sprawie rozproszonych zbiorów Schaffgotschów prowadzonej od poł. 2017 do początku 2018 roku*, „Roczniki Jeleniogórskie” 50 (2018), s. 253-280.

¹⁴ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 234-235, nr 12, 17, 18.

¹⁵ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18; *Klasztor augustianów w Żaganii...*, s. 191.

¹⁶ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, nr 19; U. Romaniuk, *Niezwykłe dzieje zapisane w ruinach*, „Gazeta Wrocławska” 2010, nr 176, s. 13.

von Schoffem datowano w 1527 roku¹⁷, a jako pierwszy z odnotowaniem von Lossów – z jednoznacznym określeniem *auf Grambschütz* – w 1568 roku¹⁸.

Jednocześnie wcześniejszy dokument, wydany w Gramschütz 8 maja 1534 roku, dowodzi, że dziedzicami Grębocic byli Hermann (von Zettritz auf Kynsberg) i Wolf (Löben, zu Contop gesessen, Erbherren zu Grambschütz), co może sugerować, iż posiadali oni wtedy jakąś część lub tylko cząstkę dóbr w Grębocicach¹⁹. Co ciekawsze, według niektórych badaczy (m.in. Jarosława Kuczera) zachował się dokument dowodzący, że w 1549 roku właścicielami Grębocic byli Niebelschützowie, którzy zgodnie z jego treścią: „Na musztrę z 1549 r. przybyło łącznie 460 konnych [...] najwięcej konnych wystawiły szlachta głogowska, górowska i kozuchowska [...] majątek Grębocice Niebelschützów – sześć koni”²⁰. Z innych przekazów jednocześnie wiadomo, że rodzina Niebelschützów miała rodową siedzibę w sąsiednim Przedmościu (stąd niewykluczone, iż mogli reprezentować oni sąsiednie dobra Gramschütz, ale i mogli też być właścicielami jakiejś części Grębocic)²¹.

¹⁷ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 18.

¹⁸ J. Sinapius, *Schlesischer Curiositäten erste Vorstellung, darinnen die ansehnlichen Geschlechter. Des Schlesischen Adels, mit Erzählung des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm-Häuser und Güter*, Leipzig 1720, Bd. 1, s. 613-615; *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 259-260. Choć pod 1568 rokiem nie ma informacji o Grębocicach, jednak Johannes Sinapius za pierwszego właściciela wsi uważał Zygmunta (Sigismunda) von Lossa i jednocześnie von Lossów odnotowywał już w 1. połowie XVI wieku (m.in. w 1537 i 1544 roku). Stąd m.in. przyjęto, że już wtedy Lossowie władali Grębocicami (choć nie zostało to poparte jednoznacznymi dowodami).

¹⁹ *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 28, s. 235, nr 14.

²⁰ Archiwum Państwowe we Wrocławiu: akta *Księstwo głogowskie 1329-1889*, repertorium 24, sygn. 515, s. 6-31; M.R. Górniak, *Rodzina Niebelschütz. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1998), nr 24, s. 28; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 149. Na podstawie źródeł wiadomo, że w okresie od 1479 roku do początku XVIII wieku Niebelschützowie (Niebiltschutz, Nebbeilschutz) byli także właścicielami wsi Rzeczyca oraz związani byli z Grodowcem (czego dowodziły płyty nagrobne przy tamtejszym kościele parafialnym z 1586 i 1606 roku).

²¹ M.R. Górniak, *Rodzina Niebelschütz. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 46, s. 18; M.R. Górniak, I. Pakiet, *Gmina Grębocice, Grębocice 2002*, s. 8-9; K. Fraszczyk, M.R. Górniak, M. Kuchnicki, *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników obecnej gminy Głogów – część 1: Przedmoście*,

W tym okresie Grębocice wraz z okolicznymi miejscowościami znajdowały się w tzw. weichbildzie głogowskim, czyli okręgu prawa miejskiego (3 października 1602 roku zorganizowano tu sejmik szlachty i ziemiaństwa w ramach tegoż okręgu)²². Na mocy kontraktu z 21 czerwca 1743 roku od rodziny von Loss majątek Grębocice wykupił król pruski Fryderyk II Hohenzollern (1712-1786), a obowiązki właściciela pełniła głogowska Kamera Wojny i Domen. W latach 1766-1787 właścicielem latyfundiów grębocickich (19 folwarków o powierzchni 13 788 ha) był książę Friedrich Heinrich Ludwig von Preußen (1726-1802). Według danych źródłowych z 1791 roku Grębocice stanowiły wtedy okazałą wieś, w której były: kościół katolicki i ewangelicki, 3 domy parafialne, 2 szkoły, pałac pański (budowla późnorenesansowa z 1609 roku wzniesiona przez Hansa von Lossa, powstała z przebudowy XV-wiecznej wieży), folwark, 2 wolnych i 34 służebnych chłopów, 16 zagrodników, 78 chałupników, 2 karczmy, 3 młyny wodne, wiatrak i dalsze 54 budynki. Wieś liczyła 867 mieszkańców i 197 chałup (*Feuerstellen*). Do wsi należał także folwark graniczny (*Grenzvorkwerk*) i owczarnia (*Teichvorkwerk*). Ponadto Grębocice znane były z wytwórstwa piwa, które rozprawdzano do wielu miast Dolnego Śląska²³.

Głogów – Lublin 2015, s. 9-14; M.R. Górniak, *Przedmoście – historia do 1945 roku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 27-29; A. Bok, *Trasy rowerowe w okolicach Głogowa*, Głogów 2017, s. 93.

²² M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, Wrocław 1991, s. 326-327; M.R. Górniak, *Rodzina szlachecka Loss. Sagi rodów Ziemi Głogowskiej*, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 44, s. 6; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 109, 237; A. Merta-Staszczak, *Rezydencje w procesie zagospodarowania nieruchomości Skarbu Państwa na Dolnym Śląsku w latach 1989-2011*, Toruń 2014, s. 197-214, 221-224. Po 1430 roku Bibersteinowie prawdopodobnie byli jedynie użytkownikami majątku w Grębocicach, a od 1439 roku wieś należała do klasztoru Kanoników Regularnych św. Augustyna z Żagania.

²³ K.W. von Schöning, *Der Siebenjährige Krieg: unter allerhöchster königlicher Bewilligung nach der Original-Correspondenz Friedrich des Grossen mit dem Prinzen Heinrich und seinen Generalen aus den Staats-Archiven bearbeitet*, Potsdam 1851, Bd. 2, s. 374-375; A. Janas, *Obiekty zabytkowe w miastach i gminach województwa legnickiego*, Legnica 1988, s. 29; M.R. Górniak, *Grębocice w czasach nowożytnych*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, z. 8, s. 11-12; idem, *Rodzina szlachecka Loss. Sagi rodów Ziemi*

Po śmierci Friedricha Heinricha Ludwiga von Preußena (1802 rok) wieś przeszła na własność księcia pruskiego Ferdynanda, a następnie jego syna Friedricha Augusta I (1750-1827). Obszar ten, pozostając przez siedem lat pod okupacją francuską, doznał szeregu zniszczeń, a w okresie kampanii napoleońskiej (1806-1807) przez Grębocice dwukrotnie przechodziły oddziały wojsk francuskich. W marcu 1813 roku przybył tu z kolei oddział rosyjskich Kozaków, który splądrował wieś. W 1819 roku na mocy specjalnego kontraktu majątek ziemski w Grębocicach stał się fideikomisem rodzowym (dobrami niepodlegającymi zbyciu, lecz dziedziczeniu) domu prusko-brandenburskiego. Z tego względu po śmierci Fryderyka Augusta I w 1843 roku wieś odziedziczył król Fryderyk Wilhelm IV (1795-1861). W 1. połowie XIX wieku w wyniku likwidacji na Śląsku pozostałości feudalnych pańszczyzny miejscowi chłopci otrzymali 75% ziemi. Reszta przypadła dworowi i tworzyła dobra dominialne (*Königliches Hausfideikommis*), od XIX wieku dzierżawione różnym osobom (między innymi w latach 1872-1945 rodzinie Metscherów)²⁴.

W rezultacie rozwoju stosunków kapitalistycznych nastąpił szybki rozwój gospodarczy miejscowości. Dla ułatwienia komunikacji z Głogowem w 1828 roku ułożono najstarszą w powiecie głogowskim drogę o twardej nawierzchni i kursowały tu omnibusy. Następnie uruchomiono linię kolejową z Głogowa do Grębocic – od 1846 roku mieszkańcy mogli korzystać z pierwszego na Ziemi Głogowskiej jej odcinka. Ponadto na obrzeżach wsi niemiecka spółka Breslau-Schweidnitz-Freiburger Eisenbahngesellschaft – BSFE (Towarzystwo Kolei Wrocławsko-Świdnicko-Świebodzickiej) wybudowała – istniejący dotąd

Głogowskiej, „Tygodnik Głogowski” 4 (1997), nr 44, s. 6; K. Eysymont, *Architektura renesansowych dworów na Dolnym Śląsku*, Wrocław 2010, s. 85-91, 112, 169.

²⁴ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 552; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau: Beiträge zur Geschichte des Heimatdorfes – wie es wurde, wie es war, wie es ist*, Hannover [1971], s. 141-142; *Unser Gramschützer Dominium Ortschronik von Gramschütz. Auszug aus dem Buch „Heimatblätter von Gramschütz” von Oskar Hoffmann*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 50 (2005), nr 5, s. 1-4; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, Grębocice 2010, s. 5, 37; M.R. Górniak, P. Górniak, *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Grębocicach (1947-2017)*, Grębocice 2017, s. 27-28.

– dworzec, a następnie linię z Głogowa, przez Rudną, do Legnicy, oddaną 1 października 1871 roku, przedłużoną do Wrocławia 1 sierpnia 1874 roku²⁵. W sąsiedztwie dworca kolejowego wybudowano hotel, a około 1880 roku wzniesiono budynek poczty (oddział Królewskiego Urzędu Pocztowego z telegrafem i od 1907 roku centralą telefoniczną). W latach 1907-1911 doprowadzono do Grębolic linię energetyczną z Głogowa (od 1913 roku we wsi funkcjonowało elektryczne oświetlenie uliczne)²⁶.

W okresie międzywojennym była to duża wieś, dobrze rozwinięta pod względem infrastruktury gospodarczej. Wśród mieszkańców dominowali rolnicy (posiadający gospodarstwa o areale od 2 do 40 ha). Sporą grupę stanowili rzemieślnicy nastawieni głównie na obsługę rolnictwa. Ponadto rozbudowany był sektor usługowy, między innymi: transport (dorożkarze i taksówkarze), zakłady pralnicze oraz fryzjerskie. Opiekę medyczną pełniło 2 lekarzy, 4 dentyści oraz weterynarz. Wśród zakładów przemysłowo-przetwórczych największym była mleczarnia (wybudowana w 1901 roku). Duże znaczenie miała także wytwórnia maszyn rolniczych (w 1932 roku przekształcona w warsztaty naprawcze). Ponadto doskonale rozwinięty był handel (2 gospody, hotel z restauracją, 8 sklepów i hurtowni, 2 składy węgla, skład materiałów budowlanych, suszarnia zboża, tartak oraz skład nawozów sztucznych). Ożywioną działalność prowadziły organizacje społeczno-kulturalne, w tym towarzystwo gimnastyczne (od 1911 roku), koło łowieckie oraz partie polityczne. W majątku obejmującym 350 ha (zarządzanym przez inspektorów) na stałe pracowało 55 osób. Do 1928 roku przebywali w nim robotnicy z Polski, później z Górnego

²⁵ P. Dominas, *Dzieje kolei normalnotorowych na Dolnym Śląsku*, [w:] *Dzieje kolei w Polsce*, red. D. Keller, Rybnik 2012, s. 80-81; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie...*, s. 168-169; P. Dominas, T. Przerwa, *Od kolei na Dolnym Śląsku po Koleje Dolnośląskie*, Łódź 2017, s. 78-80, 328; D.A. Czaja, *Dworzec kolejowy w Głogowie. Od historii po czasy najnowsze*, „Świat Kolei” 25 (2018), nr 4, s. 12-17. W 1974 roku linia Wrocław – Głogów została przebudowana na tzw. Magistralę Nadodrzańską.

²⁶ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 521; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 201-205; M.R. Górniak, *Grębocice – 3. Kącik historii*, „Kurier Powiatowy” [Polkowicki] 2 (1997), nr 33, s. 6; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 7.

Śląska, a od 1933 roku z Włoch. W latach 1936-1943 w Grębolicach odnotowano także 23 osoby polskiego pochodzenia (głównie robotnicy związani z folwarkiem)²⁷.

W czasie II wojny światowej czasowo przebywali tu uchodźcy z bombardowanych przez alianckie lotnictwo miast III Rzeszy. W obliczu zbliżającego się frontu rankiem 27 stycznia 1945 roku władze niemieckie nakazały ewakuację ludności cywilnej i pod eskortą wojska wyjechało około 300 miejscowych rodzin oraz 90 rodzin uchodźców z Aachen, Köln i Berlina (część kobiet i małych dzieci wywieziono pociągami). Jeszcze pod koniec stycznia 1945 roku była tu kwatera sztabu generała wojsk pancernych Hermanna Hohna i stacjonowały oddziały 72. Niemieckiej Dywizji Piechoty (72. *Infanterie – Division*). 7 lutego ostatni żołnierze Wehrmachtu opuścili swoje pozycje w Grębolicach i ostatecznie we wsi pozostały jedynie pododdziały Volkssturmu. W dniach 9-11 lutego 1945 roku Grębolicę zostały zdobyte przez oddział żołnierzy radzieckich z 3. Armii Gwardii 1. Frontu Ukraińskiego²⁸.

Liczba ludności Grębolic od połowy XVIII do połowy XX wieku kształtowała się następująco: 1756 rok – 867 mieszkańców, 1845 – 1306, 1858 – 1334, 1890 – 1456, 1907 – 1374, 1910 – 1412, 1936 – 1316, 1941 – 1361 i 1943

²⁷ *Einwohnerbuch für Stadt und Kreis Glogau sowie die Nachbarstädte Schlichtingsheim, Beuthen, Raudten, Primkenau, Schlawa, Glogau 1930*, Teil 5, s. 4-8; O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 22-23; M.R. Górniak, *Gmina Grębolicę. Informator historyczno-geograficzny*, Grębolicę – Lublin 2005, s. 8-9. Autor niemieckiej monografii dotyczącej dziejów Grębolic podkreślał, że jeszcze przed I wojną światową „[...] mieszkańcy Gramschütz żyli ze sobą zawsze w zgodzie, mimo różnic wyznaniowych. Mężczyźni chodzili na wszystkie pogrzeby mieszkańców niezależnie od wyznania, a w obu kościołach [ewangelickim i katolickim] śpiewał kantor – członek wspólnoty żydowskiej”. Jako przykład międzykonfesyjnych uroczystości w Grębolicach podawał między innymi lokalne obchody 100-lecia stoczonej pod Lipskiem w dniach 16-19 października 1813 roku tzw. bitwy narodów.

²⁸ B. Dolata, *Wyzwolenie Dolnego Śląska w 1945 roku*, Wrocław 1970, 1985², s. 59-64, 184; J. Chutkowski, *Dzieje Głogowa*, Legnica 1989, s. 252; M.R. Górniak, *Gmina Grębolicę. Informator historyczno-geograficzny*, s. 9-10; P. Lewicki, *Festung Glogau 1944-1945*, Głogów 2008, s. 86; J. Fuks, *Wyzwolenie Dolnego Śląska*, Wrocław 2017, s. 11-16, 46; M. Iwanow, *Zajęcie Śląska przez Armię Czerwoną w 1945 roku*, [w:] *Koniec wojny na Śląsku – rok 1945. Studia i materiały*, red. K. Jasiak, K. Kawalec, P. Stanek, Wrocław – Opole – Warszawa 2018, s. 107.

rok – 1365 mieszkańców²⁹. W ostatnich kilkudziesięciu latach (zgodnie ze statystykami Urzędu Gminy w Grębolicach) odnotowano liczby mieszkańców miejscowości: 1970 – 1331, 1987 – 1509, 1990 – 1462, 1996 – 1405, 1997 – 1404, 2001 – 1449, 2005 – 1438, 2007 – 1430, 2012 – 1482, 2014 – 1490, w 2016 oraz 2017 roku – 1485 osób³⁰.

Wraz z zakończeniem II wojny światowej do Grębolic przybyli polscy osadnicy. Pionierzy polskiego powojennego osadnictwa pojawili się tu prawdopodobnie bezpośrednio po przejściu frontu (na przełomie lutego i marca 1945 roku). Jednak większy napływ ludności polskiej rozpoczął się po zdobyciu Głogowa (na przełomie kwietnia i maja 1945 roku). W przeważającej części byli to ekspatrianci z Kresów Wschodnich oraz Polacy wracający z przymusowych robót w III Rzeszy i przygranicznych powiatów wielkopolskich³¹. Ponadto w połowie 1947 roku w ramach akcji „Wisła” deportowano tu ludność ukraińską i łemkowską z terenów południowo-wschodniej Polski, w większości z Łemkowszczyzny³².

²⁹ J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 552; M.R. Górniak, *Grębolicice*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 4 (1997), nr 51, s. 11; idem, *Grębolicice – 4. Kącik historii*, „Kurier Powiatowy” [Polkowicki] 2 (1997), nr 34, s. 6; idem, *Grębolicice w czasach nowożytnych*, s. 12.

³⁰ W. Kalski, M. Szczypiorski, *W Grębolicach – gmina w pigułce*, „Konkrety” 18 (1990), nr 46, s. 8-9; *Informator o gminach województwa legnickiego*, Legnica 1992, s. 74-77; M.R. Górniak, *Informator gminy Grębolicice (Materiały do monografii gminy Grębolicice – zeszyt 3)*, Grębolicice – Lublin 1996, s. 10; *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grębolicice*, praca zespołowa pod kierunkiem M. Wilanda, Wrocław 1998, s. 40; M.R. Górniak, *Gmina Grębolicice. Informator historyczno-geograficzny*, s. 55; idem, *Grębolicice – 3. Kącik historii*, s. 6; M. Chrulski, B. Tarasiewicz, *Plan urzędzeniowo-rolny gminy Grębolicice*, Wrocław 2007, s. 9; M.R. Górniak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolicice – zeszyt 3: Pionierzy i ich następcy*, Grębolicice – Lublin 2011, s. 29; idem, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolicice – zeszyt 4: Pionierzy i ich następcy – część 2*, Grębolicice – Lublin 2013, s. 198; idem, *Gmina Grębolicice*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, z. 77, s. 12.

³¹ M.R. Górniak, *Początki gminy Grębolicice – część 1*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 2 (1995), nr 19, s. 3; idem, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębolicice – zeszyt 5: Pionierzy i ich następcy – część 3*, Grębolicice – Lublin 2019, s. 196-202.

³² S. Dudra, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947-1960*, Głogów 1998 (passim); J. Żurko, *Rozsiedlenie lud-*

Kościół katolicki

Nie mamy szczegółowych informacji, od kiedy dokładnie w Grębolicach funkcjonowała parafia, ale już w 1300 roku dowodnie odnotowano istnienie duszpasterstwa w Grębolicach obejmującego sąsiednie Przedmoście³³ (osadę założoną prawdopodobnie w XI wieku). Ze źródeł kościelnych wiadomo natomiast, że od około 1305 roku Grębolicice znajdowały się w dobrach biskupstwa wrocławskiego (biskupi uzyskiwali stąd dochody). Jednocześnie pod względem organizacji kościelnej dzieje wsi od wczesnego średniowiecza były ściśle związane z ośrodkiem głogowskim – bezpośrednio od niego zależały, czego dowodzi kilka dokumentów z XIV wieku (między innymi w 1388 roku biskup Wacław II Legnicki zatwierdził fundację Jana z Przedmościa dla kolegiaty głogowskiej w postaci wsi Grębolicice). Najwcześniejsze historyczne udokumentowane wzmianki dotyczące świątyni w Grębolicach pochodzą z 7 października 1329 (znany także w odpisie z 1682 roku) i z 30 marca 1337 roku. W obu dokumentach odnotowano wśród świadków proboszcza Jana – Johanna. Jeszcze inne dokumenty, między innymi z 27 października 1339 roku (a także późniejszy, datowany na 1437 rok), potwierdzały funkcjonowanie tutejszej parafii od 1. połowy XIV wieku jako jednej z 25 należących do archiprezbiteratu głogowskiego³⁴.

ności w ramach akcji „Wisła” w dawnym województwie wrocławskim. *Opracowanie materiałów źródłowych*, Wrocław 2000, s. 26, 28; S. Dudra, *Akcja „Wisła” w powiecie głogowskim*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2005, z. 58/59, s. 3-4; P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*, Toruń 2007, s. 420-421, 462; J. Syrnok, *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku 1945-1989*, Wrocław 2007, s. 243-255. Według danych źródłowych na stację kolejową w Grębolicach dotarły 3 transporty z ludnością ukraińską: R 211 (Zagórzany – 14 czerwca 1947) liczący 61 rodzin, R 249 (Zagórzany – 25 czerwca 1947) składający się z 49 rodzin oraz R 252 (Gorlice – 23 czerwca 1947) liczący 32 rodziny. W samych Grębolicach zamieszkały wówczas aż 43 rodziny. Natomiast podczas spisu ludności przeprowadzonego w 1955 roku odnotowano 55 osób przesiedlonych do Grębolic w ramach akcji „Wisła”.

³³ K. Frączczak, M.R. Górniak, M. Kuchnicki, *Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników obecnej gminy Głogów...*, s. 9-14; M.R. Górniak, *Początki gminy Grębolicice – część 1*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 2 (1995), nr 19, s. 3.

³⁴ M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska – VI. 1380-1391*, Wrocław 1995, s. 100, poz. 503; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 52 (2005), nr 7, s. 3.

W średniowiecznych dokumentach odnotowani zostali proboszczowie w Grębolicach: Zacharias (1316), Jan (1329, 1337), Syban Rakewicz (Schibechin Rakowicz* 1383), Paweł Spremberg (1339), Jan Kuchenmeystir (1401-1403) oraz Michał (1437-1440). W 1439 roku bracia Jan i Ulrich Bibersteinowie z Żar odsprzedali 28 grzywien dochodu ze swojej części wsi Grębocice opatowi klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich reguły św. Augustyna z Żagania (Henrykowi III Ścisławowi; 1432-1439), a w 1530 roku cesarz Ferdynand Habsburg na prośbę opata Jakuba potwierdził przywilej tego klasztoru na posiadanie wsi³⁵.

Pierwotny kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach wzmiankowany po raz pierwszy dopiero w źródłach kościelnych z 1376 roku³⁶. Jednak najstarsza gręboliccka świątynia nie przetrwała próby czasu i zapewne uległa zniszczeniu w okresie wojen husyckich (1419-1434)³⁷. W miejsce tegoż wcześniejszego kościoła najprawdopodobniej w latach 1500-1520 wybudowano istniejący do dzisiaj kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours (w 1520 roku wzmiankowany o fundacji ołtarza w teże świątyni). Początkowo była to wzniesiona z cegły i kamienia jednonawowa budowla gotycka z czworokątnym prezbiterium i kwadratową wieżą od strony zachodniej (naśladującą swoimi ostrołukowymi blendami masywną budowlę

³⁵ J. Klapper, *Deutsche Schlesier des Mittelalters nach schlesischen Handschriften*, Breslau 1937, s. 24-25; M. Kapłon, *Książęta śląscy a klasztor kanoników regularnych w Żaganiu w latach 1217-1439*, [w:] „Acta Universitatis Wratislaviensis” – nr 126, Historia – 19, Wrocław 1970, s. 133-148; M.R. Górniak, *Grębocice*, „Tygodnik Głogowski i Polkowicki” 4 (1997), nr 51, s. 11.

³⁶ H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz [Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien in amtlichem Auftrage bearb. von Hans Lutsch – 3]*, Breslau 1891, s. 43-44; M. Chmielewska, *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska*, VI, s. 100, poz. 503; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, s. 3; M.R. Górniak, *Przedmoście – historia do 1945 roku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 27-29.

³⁷ P. Karp, *Księstwa głogowskie, żagańskie i krośnieńskie na szlaku wspaniałych pochodów husyckich (1428-1433)*, „Studia Zachodnie” 8 (2005), s. 55-68; M.R. Górniak, *Kościół parafialny pw. św. Marcina z Tours w Grębolicach. Koncert organowy w wykonaniu prof. dr hab. Elżbiety Karolak*, Głogów 2019, s. 3.

kościół farny św. Mikołaja w Głogowie). W XIX wieku budowlę przebudowano, a następnie regotycyzowano³⁸.

W obecnym kształcie (po przebudowie obiektu w 1813 roku wraz obniżeniem dachu) kościół parafialny ma kubaturę około 3500 m³, a jego powierzchnia użytkowa wynosi 375 m². Świątynia grębocicka składa się z trzyprzęsłowej głównej nawy wraz z ołtarzem, prostokątnego prezbiterium i chóru. Chór jest węższy, dwuprzęsłowy i niższy od nawy (pierwotnie był jednoprzęsłowy, a następnie został przedłużony i zakończony prostoliniowo). Ze strony północnej dobudowano kaplicę, a przy prezbiterium od południa dodano kwadratową zakrytą. Wnętrze nawy i prezbiterium nakryte jest płaskim stropem, w zakrystii występuje sklepienie krzyżowe, a pod chórem krzyżowo-żebrowe. Wyposażenie wnętrza jest w większości późnobarokowe (z XVIII wieku), a główny ołtarz i obydwa boczne w stylu barokowym³⁹.

Godne odnotowania jest, że z rodziny sołeckiej z Grębolic pochodził urodzony tu w 1460 roku (w rodzinie ówczesnego wójta bądź sołtysa) Hieronim Scultetus (Hieronimus Schulz, Hieronymus von Schulz), który po odbyciu stu-

³⁸ H. Hoffmann, *Die katholischen Kirchen des Landkreises Glogau*, Breslau 1937, s. 40-61; M.R. Górniak, *Kościół w Grębolicach*, „MIT – Głogowski Miesięcznik Kulturalny” 3 (1996), nr 6, s. 25-27; Z. Pałubka, *Święty Marcin Biskup (317-397)*, Opatów – Sandomierz 2017, s. 287. Zachowaną w obecnym kształcie świątynię w Grębolicach wzniesiono w dwóch etapach: późnośredniowiecznym (późnogotyckim) oraz nowożytnym (protorenesansowym), a następnie wielokrotnie przebudowywano i restaurowano (m.in. dzisiejsze dachy, osobny nad nawą i drugi nad prezbiterium, które są wtórne z 1813 roku lub z końca XIX wieku).

³⁹ J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; M.R. Górniak, *Gmina Grębocice. Informator historyczno-geograficzny*, s. 20-21; M. Bryła, K. Dziura, M.R. Górniak, *Od gotyku do baroku. Zabytkowe kościoły gminy Grębocice*, red. R. Jabłoński i in., Grębocice 2010, s. 20-34; A. Kozieł, *Georg i Georg Abraham Lichtenfelsowie*, [w:] *Barokowi malarze i rzeźbiarze w dawnym opactwie augustianów w Żaganiu*, oprac. A. Kozieł, A. Kolbiarz, M. Kwaśny, M. Macura, A. Szelaż, Zielona Góra 2015, s. 17-46; M.R. Górniak, *Lichtenfels Georg*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2018, z. 78, s. 7-8. W grębocickiej świątyni, w głównej kondygnacji nastawy ołtarza głównego znajduje się cenny obraz św. Marcina z Tours (datowany na 1665 rok), którego twórcą jest wybitny malarz Georg Lichtenfels Starszy (ok. 1625-1690), określanym mianem „kożuchowskiego Rubensa”.

diów prawniczych na uniwersytetach w Lipsku (odnotowany w 1487 roku na Wydziale Sztuki), Ferrarze (1490; otrzymał tam licencjat) i Bolonii oraz uzyskaniu doktoratu z teologii został kolejno: oficjałem w Lübben na Dolnych Łużycach (1501), proboszczem w Cottbus (1504), prepozytem w Salzwedel (1506; gdzie zdobył doświadczenie w zakresie sądownictwa i duszpasterstwa), kanonikiem brandenburskim, a następnie, uzyskując 6 października 1507 roku potwierdzenie papieskie, biskupem ordynariuszem biskupstwa brandenburskiego (1507-1520), po czym od 1521 roku przeszedł na biskupstwo Havelbergu (1521-1522)⁴⁰. Zaliczany jest on do pierwszych odbiorców protestu i polemistów Marcina Lutra w sprawie sprzedaży odpustów. Biskup Hieronim jako bliski doradca elektora brandenburskiego Joachima I oraz zwierzchnik diecezji otrzymał bowiem tezy bezpośrednio od Lutra i podjął próbę złagodzenia z nim sporu (między innymi w lutym 1519 roku osobiście udał się na spotkanie z reformatorem do Wittenbergii). Zmarł 29 października 1522* roku w Wittstock (Dosse)⁴¹.

⁴⁰ H. Hoffmann, *Glogauer Bischöfe*, Breslau 1927, s. 10-13; J. Gottschalk, *Auswärtige auf dem fürstbischöflichen Stuhl zu Breslau von 1456-1945 und Schlesier als Bischöfe von 1204-1903*, [w:] *950 Jahre Bistum Breslau. Vorträge zur 950-Jahrfeier, gehalten in der Universität Frankfurt am Main 1950*, Königstein 1951, s. 82-83; J. Schultze, *Hieronymus Sculteti*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1972, Bd. 9, s. 112-113; B. Dratwa, *Wybitni duchowni związani z dziejami terenu diecezji gorzowskiej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 19 (1976), nr 7, s. 273-279; M.R. Górniak, *Scultetus Hieronim*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1995, z. 30, s. 13-14; A. Kugler-Simmerl, *Bischof, Domkapitel und Klöster im Bistum Havelberg 1522-1598. Strukturwandel und Funktionsverlust* [Studien zur brandenburgischen Landesgeschichte – Bd. 1], Berlin 2003, s. 40-46; J. Mandziuk, *Biskupi pochodzący ze Śląska*, „Saeculum Christianum” 15 (2008), nr 1, s. 38-39.

⁴¹ J. Siebmacher's, *Grosses und allgemeines Wappenbuch: in einer neuen, vollst. geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen* (Bd. 1, 5, 1, 2): *Bisthümer*, Nürnberg 1881, s. 53-54, 172; K.G.H. Berner, *Schlesische Landsleute: ein Gedenkbuch hervorragender in Schlesien geborener Maenner und Frauen aus der Zeit von 1180 bis zur Gegenwart*, Leipzig 1901, s. 9; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 179; F. Escher, *Brandenburg*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg 1994, Bd. 2, kol. 630-632; M.R. Górniak, *Biskup włościanin. Z historii za pan brat*, „Gazeta Lubuska” 1997, nr 194, s. 16; B. Wachowiak, A. Kamiński, *Dzieje Brandenburgii-Prus. Na progu czasów nowożytnych (1501-1701)*, Poznań 2001, s. 172-173. Niektóre niemieckie źródła mylnie podają jako datę śmierci biskupa Heronima 1523 rok.

Warto także wspomnieć, że według przekazów źródłowych (między innymi opisu pastora i historyka Samuela Friedricha Lauterbacha; 1662-1728) w 2. połowie XVII wieku bezcenny księgozbiór ówczesnej Biblioteki *Kripplein Christi* (dawnego kościoła Żłóbka Chrystusa) we Wschowie został ewakuowany i przechowywany właśnie w Grębolicach, (Gramschütz) w majątku ziemskim rodziny von Lossów. Po ustabilizowaniu się sytuacji politycznej książki powróciły z Grębolic do Wschowy w nienaruszonym stanie, a do księgozbioru włączono dodatkowo między innymi podarowaną przez żonę Siegmunda von Lossa XVII-wieczną pięciotomową publikację Johanna Gerharda (1582-1637) *Schola Pietatis... Das ist, Christliche und Heilsame Unterrichtung, was für Ursachen einen jeden wahren Christen zur Gottseligkeit bewegen sollen, auch welcher gestalt er sich an derselben uben soll* (I-V, Jena 1622-1623)⁴². Przypuszcza się, że nastąpiło to po 24 maja 1656 roku (podczas II wojny północnej) w obawie

⁴² S.F. Lauterbach, *Fraustädtisches Zion, das ist Historische Erzählung desjenigen was sich von An. 1500 bis 1700 im Kirchwesen zu Fraustadt in der Cron Pohlen zugetragen*, Leipzig 1711, s. 337; J.F. Specht, *Der neue Zion, oder die Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinde am Kripplein Christi zu Fraustadt. Herausgegeben zu der 300 jährigen Reformations-Jubelfeier dieser Gemeinde am 18. Mai 1855*, Fraustadt 1855, s. 72-78; J. Dworzaczkowa, *Zniszczenie Leszna w roku 1656*, „Rocznik Leszczyński” 5 (1981), s. 169-196; D. Rott, *Ikonosfera Leszna w latach 1628-1656 jako przestrzeń kulturowego współistnienia. Zarys problematyki*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 4 (2000), s. 60; M. Małkus, *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie. Miejsce i znaczenie ołtarza, ambony i chrzcielnicy*, [w:] *Rzeczpospolita domów. III, Domy Boże*, red. K. Krawiec-Złotkowska, Słupsk 2012, s. 523-539; K. Soliński, *Biblioteca Herbergeriana – co wiemy dziś o dawnej bibliotece przy kościele Żłóbka Chystusa (Kripplein Christi) we Wschowie?*, [w:] *Verbum Domini manet in aeternum. Wschowski Syjon – centrum wielkopolskiego protestantyzmu. Katalog wystawy*, red. M. Małkus, Wschowa 2017, s. 104-105; S. Rzepka, *Tabulatura Organistarum ex Bibliotheca Ecclesiae Praeseptis Christi Fraustadiensis*, Warszawa 2018, s. 33. Gdy po początkowych sukcesach Szwedzi od 1656 roku zaczęli ponosić pierwsze klęski, katolicka ludność polska bardziej zdecydowanie zwalczała ludność protestancką, zwłaszcza w miastach, uznając ich za zdrajców. W następstwie czego przed polskimi wojskami uciekli niemal wszyscy mieszkańcy Międzyrzecza, Brójec, Skwierzyny, Wolsztyna, Szlichtyngowej oraz Bojanowa. Również w 1656 roku Polacy zdobyli bronione przez Szwedów Leszno, łupiąc je i dotkliwie niszcząc (jednakże większości ludności miejscowej, głównie pochodzenia czeskiego oraz niemieckiego, udało się przeżyć oblężenie i zdobycie miasta).

przed konsekwencjami konfliktu zbrojnego polsko-szwedzkiego w Wielkopolsce. Równocześnie innym jeszcze powodem zagrożenia bezpieczeństwa zbiorów mógł być fakt, iż sąsiadująca z biblioteką wschowska świątynia była nękana wielkimi pożarami (między innymi w 1644 roku), którą księżnica szczęśliwie przetrwała. Ponadto, jak odnotowały kroniki, od 1542 do 1656 roku miasto Wschowę aż sześć razy nawiedziły duże epidemie⁴³.

Dzięki protokołom powizytacyjnym z 2. połowy XVII wieku zachowały się szczegółowe informacje dotyczące sytuacji wyznaniowej w Grębolicach. W zdecydowanej większości była tu ludność wyznania luterańskiego, a do katolicyzmu przyznawały się zaledwie jednostki. Według protokołów z lat 1687-1688 w Grębolicach na 40 kmieci tylko 2 wyznawało katolicyzm. Ponadto przyznawał się do katolicyzmu jeden zagrodnik, a pozostałych 11 było

⁴³ M. Friebe, *Geschichte der ehemaligen Lateinschulen Fraustadts*, Fraustadt 1894, s. 39; J. Dworzaczkowa, *Z dziejów braci czeskich w Polsce*, Poznań 2003, s. 99-121; M. Małkus, *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie. Miejsce tożsamości i pamięci wschowskich luteran*, [w:] *Kościół imienia Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie na tle procesu konfesjonalizacji w krajach Europy Środkowej*, red. P. Klint, M. Małkus, K. Szymańska, [tłum. W.D. Brylla et al.], Wschowa 2012, s. 200-201; B. Ratajewska, *Materiały archiwalne do dziejów Wschowy*, Leszno 2013, s. 23, 173-174, 190; P. Klint, *Stosunki wyznaniowe w miastach wielkopolskich na pograniczu polsko-śląskim i polsko-brandenburskim w XVI i XVII wieku*, „Istorija ta Geografija” (2015), s. 91-97; K. Soliński, *The Library of the Kripplein Christi lutheran church in Wschowa in light of its book collection at the National Library of Poland and other sources*, „Polish Libraries” 5 (2017), s. 64-88; M. Małkus, *Wschowski Syjon – zapomniane centrum luteranizmu w Polsce. Wspólne polsko-niemieckie odkrywanie znaczenia Wschowy w dziejach Reformacji w Europie Środkowej*, [w:] *Protestantismus im deutsch-polnischen Dialog. Grenzlandaspekte [Protestantyzm w dialogu polsko-niemieckim. Aspekty pogranicza]*, red. A. Chylewska-Tölle, A.Tölle, Frankfurt (Oder) – Słubice 2018, s. 188-189. Biblioteka *Kripplein Christi* ulokowana była w przybudówce przykościelnej, co pozwoliło uchronić jej zbiory przed pożarami w latach 1644 i 1685. Według najstarszych ewidencji katalogowych pierwotny księgozbiór liczył 1200 książek, po czym odnotowano 2754 pozycje, a w 1806 roku zewidencjonowano ich 2591. Najwięcej woluminów pochodziło z XVI, XVII i 1. połowy XVIII wieku. Przeważały dzieła o tematyce teologicznej (najważniejszych teologów luterańskich oraz kalwińskich), filozoficznej, historycznej, prawniczej i medycznej. Szczegółowe informacje dotyczące wschowskiej kolekcji przekazanej pod opiekę rodziny Lossów w Grębolicach odnajdujemy w katalogu-sprawozdaniu sporządzonym przez Gottfrieda Textora z datą 24 maja 1656 roku.

luteranami. Z kolei protestantami byli wszyscy chałupnicy. Jednak analiza kolejnych danych powizytacyjnych (w tym przystępujących do sakramentów) z 1693 i 1716 roku dowodzi wyraźny wzrost wyznawców katolicyzmu w parafii. Potwierdzało to także przechodzenie protestantów na wiarę katolicką⁴⁴.

Przed II wojną światową Grębocice były siedzibą parafii rzymskokatolickiej w ramach dekanatu grodowieckiego (należącego do archidiakonatu Głogów), który obejmował miejscowości: Grębocice (Gramschütz), Bucze (Bautsch, Ehrenfeld-Krone), Przedmoście (Priedemost, Vorbrücken), Retków (Rettkau), Szymocin (Simbsen) oraz Turów (Tauer). W 1929 roku opieką duszpasterską w samych Grębocicach objęto 275 wiernych wyznania katolickiego⁴⁵. Po 1945 roku wierni wyznania rzymskokatolickiego (ze względu na całkowitą wymianę ludności niemieckiej na polską) stali się bezwzględnie większością. Rzymskokatolicką parafię grębocicką włączono do dekanatu Głogów – Wschód (obecnie Głogów – św. Mikołaja). Do 1953* roku pierwszym powojennym proboszczem parafii katolickiej św. Marcina z Tours w Grębocicach był duchowny niemiecki Karl Kinne⁴⁶ (pełniący posługę duszpasterską już od 1927 roku). Następnie

⁴⁴ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 79-80; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiakonacie opolskim i głogowskim*, II. Archidiakoniat głogowski, Warszawa 1975, s. 97; S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980, s. 348; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1997, z. 44, s. 5-6.

⁴⁵ J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Z. Hendel, J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 362; T. Kałuski, I. Matejko, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiakonatu głogowskiego (XVIII-XX wiek)*, [w:] *Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. A. Gut, P. Gut, Warszawa 2012, s. 149-170; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6; idem, *Głogów jako znaczący ośrodek administracji kościelnej na Środkowym Nadodrzu w okresie od średniowiecza do współczesności – zarys problematyki*, [w:] *Burmistrz, landrat, wojewoda. Przemiany administracyjne na Środkowym Nadodrzu od średniowiecza aż do czasów współczesnych*, red. P. Bartkowiak, D. Kotlarek, J. Kuczer, Zielona Góra 2011, s. 201-210.

⁴⁶ *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 1995. 50 lat – wydanie jubileuszowe*, Zielona Góra 1995 (passim); M. Bryła, K. Dziura, M.R. Górniak, *Od gotyku do baroku. Zabytkowe kościoły gminy Grębocice*, s. 10.

miejscowymi proboszczami byli kolejno: Jarosław Wodonos⁴⁷ (1953-1954), Maciej Ignacy Śliwa⁴⁸ (1954-1955), Stanisław Tomasz Zimny⁴⁹ (1956-1976), Eugeniusz Golinowski⁵⁰ (1976-1988), Jan Wójtowicz (1988-2005), Andrzej Skoczylas (2005-2013) oraz Wojciech Ratajewski (od 17 czerwca 2013 roku)⁵¹.

⁴⁷ M.R. Górniak, *Wodonos Jarosław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 38-39.

⁴⁸ R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2018, t. 3, s. 323.

⁴⁹ *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1953-1961* [Archiwum parafialne w Grębolicach], Grębocice 1953-1961; P. Socha, *Świętej pamięci ksiądz mgr Stanisław Zimny*, „Ecclesiastica” 39 (1994), nr 9-12, s. 356-359; Ł. Tarasiuk, *Historia parafii pod wezwaniem św. Klemensa Dworzaka w Głogowie w latach 1958-2008* [maszynopis pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem D. Śmierzchalskiego-Wachocza; Uniwersytet Szczeciński – Wydział Teologiczny – Katedra Historii Kościoła], Szczecin 2008, s. 33-35; S. Brasse, *Redemptoryści*, [w:] *Zakony i zgromadzenia zakonne na Ziemi Głogowskiej*, red. M.R. Górniak, Głogów 2009, s. 150-151; G. Górniak, *Zimny Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2009, z. 70, s. 47-48; M.R. Górniak, *Społeczno-religijna rola zakonów i stowarzyszeń katolickich w powojennych dziejach Ziemi Głogowskiej (ze szczególnym uwzględnieniem okresu pionierskiego 1945-1960)*, [w:] *Głogów tu i teraz*, red. E. Czaińska, J. Hermaszewski, B. Kohlman, Głogów 2011, s. 101-106; P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1992-2004*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 3*, s. 97-100.

⁵⁰ P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972-1991*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 1*, s. 310-311. Zgodnie z informacjami odnotowanymi w *Księdze chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach za lata 1953-1961* przez pewien czas posługę duszpasterską w Grębolicach pełnili również redemptoryści z Głogowa (m.in. zostali odnotowani w październiku 1956 roku). Skądinąd wiadomo, iż w latach 1946-1958 redemptoryści obsługiwali ponad 50% powiatu głogowskiego, to jest 5 parafii z 16 kościołami (przez pewien czas aż 10 parafii i 20 kościołów). O. Stanisław Zdunek, rektor w Głogowie, od 1 lutego 1953 roku był jednocześnie administratorem głogowskiej parafii św. Mikołaja. W wyżej wymienionej *Księdze chrztów* ks. Stanisław Zimny został odnotowany po raz pierwszy pod datą 4 listopada 1956 roku.

⁵¹ *Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wielkopolski – Paradyż 1947-1997. Księga jubileuszowa*, red. R. Tomczak, Paradyż 1997, s. 196, 222, 231; *Kościół diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nasze dziedzictwo – tom 3: Dekanaty głogowskie i wschowski* [Kirchen der Diözese Grünberg-Landsberg – unser Erbe – Bd. 3], Bydgoszcz 2010, s. 32-35; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2016, t. 1, s. 117-118; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2017/2018*, Zielona Góra 2017, s. 92, 179, 187.

Kościół i wspólnoty protestanckie

Duże napięcia społeczne spowodowane rozpadem społeczeństwa feudalnego, którym towarzyszyły liczne wystąpienia i bunty chłopskie (między innymi 1604-1607 w podgłogowskich Gaworzycach), doprowadziły na początku XVI wieku do burzliwych przemian oraz wyjątkowo skomplikowanej sytuacji w Europie, więc także i na Ziemi Głogowskiej. Następnie walki klasowe połączyły się z ruchem reformatorskim i nastąpiły czasy rywalizacji wzajemnie zwalczających się i konkurujących ze sobą nurtów religijnych. Wrzenia religijne nie ominęły również wtedy Ziemi Głogowskiej. Choć w samym Głogowie jeszcze przez pewien czas rządili królewscy starostowie (między innymi Bibersteinowie znajdujący się pod wpływem ultrakatolickich Habsburgów) i nie dopuszczali do oficjalnego krzewienia konfesji protestanckiej, to już w najbliższej okolicy odprawiano nabożeństwa luterzańskie. Szerzący nową wiarę protestanci korzystali bowiem z opieki miejscowych niemieckich właścicieli ziemskich (Grębocice, Jakubów, Wilków, Żukowice)⁵².

Z parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach pochodzą dwaj księża: Adam Tablowski (ur. 30 czerwca 1965 roku w Głogowie) oraz Łukasz Tarasiuk (ur. 17 października 1984 roku w Głogowie), którzy studiowali w WSD w Paradyżu. W tymże seminarium kształcili się również gręboliccy duszpasterze: Stanisław Jarosz (wikary w latach 1987-1988) oraz Wojciech Ratajewski (obecny proboszcz).

⁵² D. Dolański, *Z dziejów reformacji w Głogowie*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Głogowa* – 3, red. K. Matwijowski, Głogów – Wrocław 1993, s. 46; J. Jankowski, *Gaworzycy – bunt chłopów*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski, Głogów 1995, z. 26, s. 5-6; W. Machnicki, *Historia Polkowic*, Polkowice 1998, s. 23-27, 59-61, 79-83; J. Chutkowski, *Dzieje Głogowa*, Legnica 1991, t. 1, s. 150-156; P. Kościelny, *Dzieje Reformacji w Polsce*, Warszawa 2017, s. 257-260; J. Nowosielska-Sobel, P. Wiszewski, *Nad rzeką, wśród wzgórz. Dzieje gminy Żukowice*, Wrocław 2018, s. 93-98. Od lat 40. XVI wieku obszar diecezji wrocławskiej wchodził wyraźnie w okres dominacji protestantów. Luteranie zdobyli znaczną przewagę i odtąd obok siebie egzystowali zwolennicy nowej i starej wiary. Jednocześnie Habsburgowie, którzy jeszcze przez długi czas zachowali tu wpływy, starali się hamować postępy reformacji. W ten sposób w samym Głogowie zwolennicy Lutra uzyskali prawo do wolnych praktyk religijnych dopiero w 1564 roku. Ale już w 1580 roku w okręgu głogowskim na 30 parafii zaledwie 7 było katolickich. W okresie nowożytnym, wraz z rozwojem protestantyzmu, wierni wyznania katolickiego (aż do 1945 roku) byli w mniejszości.

Integralnie z dziejami przedwojennych Grębolic związana była gmina protestancka. Idee reformacyjne zaczęły się tu rozprzestrzeniać już w połowie XVI wieku z inicjatywy dziedzica Grębolic Hansa von Lossa (zm. 1597), sprawującego patronat nad kościołem parafialnym⁵³. W 1552 roku przybył do Grębolic pierwszy kaznodzieja protestancki, a w latach 1564-1576 stałym pastorem był Martin Hain – absolwent uniwersytetu w Wittenberdze (ordynowany tam 18 lipca 1564 roku). Po nim przejściowo (około 1577 roku) pastorem był Bartholomäus Kern (1518-1598). Kolejnym pastorem mianowano w Grębolicach Eliasa Caplera (1566-1622), którego w 1597 roku jako diakona sprowadził tu dziedzic Ernst von Loss⁵⁴. Jednak w 1622 roku Eliasa Caplera zmuszono do opuszczenia wsi (sprawował on swój urząd 25 lat, zmarł w listopadzie 1622 roku). W latach 1623-1637 parafia protestancka była obsadzona przez diakona Christopha Bergera z Bolesławca, a 1637-1654 przez Eliasa Caplera Juniora. Wtedy też gmina wyznaniowa w Grębolicach przestała formalnie funkcjonować, a jej wyznawcy współtworzyli wspólną gminę wyznaniową z mieszkańcami Głogowa i innych wsi podgłogowskich⁵⁵.

Od 1628 roku okolice Głogowa (okres wojny trzydziestoletniej) zostały zajęte przez czeski regiment dragonów księcia opawsko-karniowskiego Karla Eusebiusa von Liechtensteina, a cesarz Ferdynand II Habsburg, wykorzystując

⁵³ F.B. Werner, *Schlesische Bethäuser*, Teil I bis V, 1748-1752 [reprint], Hildesheim 1989; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie*, s. 156; M. Kaluch-Tabisz, *Udział szlachty w powstaniu domów modlitwy na pograniczu ziemi wschowskiej i księstwa głogowskiego jako przykład identyfikacji wyznaniowej w XVIII wieku*, [w:] *Rycerze – szlachta – ziemianie. Szlachetnie urodzeni na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. P. Klint, M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2014, s. 247-250.

⁵⁴ M.R. Górniak, *Grębolicice – gmina protestancka...*, s. 5-6; D. Dolański, *Specyfika ruchu reformacyjnego na pograniczu śląsko-łużyckim w XVI wieku*, [w:] *Nowy Testament w dziejach i kulturze Europy*, red. T. Jaworski, W. Pyżewicz [Zielonogórskie Studia Łużyckie – nr 3], Zielona Góra 2001, s. 35-39.

⁵⁵ J. Rademacher, *Predigergeschichte des Kirchenkreis Glogau*, Breslau – Wohlau 1933, s. 51-56; K. Matwijowski, *Czasy nowożytnie*, [w:] *Głogów. Zarys monografii miasta*, Wrocław – Głogów 1994, s. 143-149; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, s. 3. Po wojnie trzydziestoletniej zaczęto masowo zamykać świątynie ewangelickie oraz odbierać przejęte w XVI wieku kościoły katolickie. Szacuje się, że na terenie księstwa głogowskiego komisje redukcyjne odebrały ewangelikom 164 kościoły. Jednak po Konwencji Altrantszadzkiej (21 sierpnia 1707 roku) na Śląsku zwrócono ponad 120 zabranych przez komisję świątyń.

sukcesy militarne, wydał 6 marca 1629 roku edykt restytucyjny nakazujący zwrot dóbr kościelnych zajętych przez protestantów⁵⁶. Z końcem 1650 roku w rezydencji Lossów w Grębolicach znaleźli schronienie dwaj głogowscy kaznodzieje protestanccy (pastor Sigismund Pürscherr i diakon Casper Knorr) i tam przejściowo odbywały się nabożeństwa. Od grudnia 1651 roku nabożeństwa ewangelickie oficjalnie odprawiano pod gołym niebem na wzgórzu Windmuhl (Góra Wiatraczna), a niektórzy wierni udawali się na nie aż do Trzęsowa. Po wybudowaniu świątyni protestanckiej w Głogowie ewangelicy z Grębolic uczęszczali tam na nabożeństwa (jednak w grudniu 1652 roku nakazano opuszczenie okręgu głogowskiego duchownym protestanckim). Z kolei kościół parafialny św. Marcina z Tours został 11 sierpnia 1654 roku zamknięty i opieczętowany przez komisję cesarską. Pod koniec tegoż roku świątynię zwrócono katolikom (rekoncyliowana przez komisarza biskupiego wrocławskiego Baltazara Machio)⁵⁷.

⁵⁶ F. Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, Glogau 1853, Bd. 1, s. 219-231; J. Chutkowski, *Wędrowki po dawnym Głogowie*, Głogów 1997, s. 67-70; H. Haupt, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611-1684*, Wien 2007, s. 71-72; J. Mandziuk, *Postacie śląskiego Kościoła katolickiego w czasach nowożytnych*, „Saeculum Christianum” 16 (2009), nr 1, s. 99-101; H. Gerlic, *Między kolegiatą a kościołem parafialnym. Kręgi duchowieństwa diecezjalnego w Głogowie*, [w:] *Glogovia Maior – Wielki Głogów pomiędzy blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów – Zielona Góra 2010, s. 257. Edykt cesarski nakazywał w ciągu sześciu tygodni wszystkim protestantom opuszczenie granic księstwa głogowskiego lub przejście na katolicyzm.

⁵⁷ J.G. Worbs, *Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien an den ihnen in 17. Jh. gewaltthätig genommenen Kirchen und Kirchengüter dargestellt*, Sorau 1825, s. 38; *Geschichte der evangelisch-lutherischen Kirche zu Gross-Glogau zugleich als Einladungsschrift zu der zweihundertjährigen Jubelfeier der Kirche am 1 Dezember 1852*, Glogau 1852, s. 22-24; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, s. 292-293; J. Kuczer, *Współdziałanie szlachty protestanckiej księstwa głogowskiego w obronie wyznania w XVII i na początku XVIII wieku*, „Studia Zachodnie” 8 (2006), s. 131; D.A. Czaja, *Głogowscy ewangelicy w dążeniach do powstania Kościoła Pokoju w Głogowie*, [w:] *Reformacja i tolerancja – jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, red. M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2015, s. 57-73. Według przekazów niemieckich protestanci z Grębolic i okolic Głogowa od 1651 roku, oczekując na wybudowanie kościoła pokoju, pielgrzymowali poza swoje miejsce zamieszkania i spotykali się na wolnym powietrzu na wspólnych nabożeństwach z ołtarzem ustawionym pod drewnianym dachem. Nazywali to miejsce „chatą Pana Boga przed Głogowem” (*die Hütte Gottes vor Glogau*).

W celu wyboru swych przedstawicieli wierni wskazywali elektorów, którzy powoływali pastorów. Na czele gminy stał pastor primarius. W latach 1650-1669 był nim Sigismund Pürscher, a od 1669 roku Florian Klepperbein. Pastor primarius był odpowiedzialny za prowadzenie pracy duszpasterskiej i kierowanie gminą. W pracy duszpasterskiej wspierał go pastor secundus, także zatrudniony przez gminę. Za utrzymanie budynku kościelnego odpowiedzialni byli przedstawiciele gminy wyznaniowej (*Kirchengemeinde Vorstand*) i zatrudniana przez nich służba kościelna. To oni decydowali o przeznaczeniu środków uzyskanych na jej utrzymanie. Dochody gminy pozyskiwano najczęściej ze składek i darowizn wiernych. Jednak po przejęciu Śląska przez Prusy w 1741 roku konfesja ewangelicka stała się dominującą, a gminom w pobliskich wsiach zezwolono na budowę własnych świątyń oraz wspierano je finansowo i kadrowo. Skorzystała z tego także gmina ewangelicka w Grębolicach. W 1741 roku powstała oddzielna wspólnota ewangelicka, która była związana z parafią w Głogowie⁵⁸.

Równocześnie od początku XVII wieku przy parafii protestanckiej w Grębolicach funkcjonowała szkoła wyznaniowa. Do 1622 roku prowadził ją pisarz kościelny Kasper Lindner (po nim funkcję tę pełnił Krzysztof Bucholz). Z kolei pod datą 9 sierpnia 1630 roku źródła kościelne (list kolatora) wymieniały kolejnego tutejszego nauczyciela szkoły protestanckiej, Kaspra Streichborna. Pod koniec XVII wieku uczęszczało do niej 24 uczniów, a funkcję pisarza pełnił wtedy w szkole pochodzący z Leszna Paweł Rosenbunt – Niemiec, absolwent logiki. Po dłuższej przerwie w działalności placówki, spowodowanej ograniczeniami cesarskimi (dzieci aż do konfirmacji musiały uczęszczać do szkoły katolickiej), dopiero po powstaniu samodzielnej parafii ewangelickiej w latach 1754-1767 odnotowano nauczyciela i organistę Beniamina Matteya. W 1780 roku wybudowano nowy niewielki obiekt (właściwie izbę szkolną), do

⁵⁸ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 79-80; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; J. Jańczak, *Rozmieszczenie wyznań*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII wieku – tom 1, część 2 – Komentarz*, Wrocław 1976, s. 41-45; M.R. Górniak, *Grębolicice – gmina protestancka...*, s. 5-6.

którego uczęszczały, poza uczniami z Grębolic, również dzieci z okolicznych miejscowości. W latach 1833-1834 ze względu na coraz większe potrzeby wiernych gręboliczkiej parafii ewangelickiej z inicjatywy właściciela majątku, księcia Augusta Hohenzollerna, wzniesiono nowy obiekt szkolny (który był czynny do 1945 roku). Za kadencji pastora Karla Franza Eduarda Nitzschego (1854-1881) wymieniano kolejnego nauczyciela Juliusa Oscara Willenberga. Ponieważ w XX wieku szkoły elementarne straciły status wyznaniowych, uczniów zlikwidowanej w 1939 roku szkoły katolickiej przeniesiono do szkoły ewangelickiej (wówczas bezwyznaniowej)⁵⁹.

Według protokołów powizytacyjnych z 2. połowy XVII wieku (1687-1688, 1693-1694) oraz 1. połowy XVIII wieku (1704, 1706, 1717) większość mieszkańców Grębolic była ewangelikami (podobnie było w Przedmościu). Miejscowy dziedzic Sigismund von Loos udostępnił swój pałac na dom modlitwy (*Bethaus*), a następnie przekazał do dyspozycji parafii ewangelickiej sąsiedni budynek dawnej szkoły jazdy konnej, który zaadaptowano do celów religijnych. Fundatorami najstarszego protestanckiego domu modlitwy w Grębolicach byli Henryk Scholtz, murarz Jerzy (nieznany z nazwiska) oraz Zygmunt Leissner. 23 lutego 1741 roku na prośbę mieszkańców przybył do Grębolic duchowny ewangelicki Chrystian Scobel (1715-1759), który do 1746 roku był proboszczem miejscowej parafii. W tym czasie na 900 mieszkańców tylko cztery rodziny były katolickie. Następcą Scobela do 1779 roku był duchowny Johann Andreas Stengel (1711-1779), którego staraniem w 1754 roku wybudowano na terenie dworskim nowy dom modlitwy, a gmina ewangelicka w Grębolicach otrzymała status samodzielnej parafii. Z inicjatywy kolejnego pastora Christiana Henniga (1779-1830) wybudowano nową plebanię (1786), a w okresie urzędowania pastora Louisa Augusta Schumana (1847-1854) rozbudowano świątynię z przeznaczeniem na 1200 osób, w tym zaprojektowano 300 miejsc siedzących.

⁵⁹ F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien. Nebst einer Kirchen-Carte*, Breslau 1867, s. 455-456; W. Ostrowski, *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1971, s. 102, 106-107; M.R. Górniak, *Szkoły parafialne w drugiej połowie XVII wieku*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1996, z. 39, s. 17-18; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 36.

Ponadto wzniesiono dzwonnice z trzema dzwonami⁶⁰. W 1845 roku świątynia protestancka została przebudowana i powiększona o wieżę z zegarem (w 1917 zelektryfikowana, a w 1929 roku gruntownie wyremontowana)⁶¹.

W 1852 roku nastąpiły kolejne zmiany organizacyjne w Kościele ewangelickim, kiedy to Fryderyk Wilhelm IV ustanowił nowy porządek dla gmin wyznaniowych. Na czele gminy stało odtąd kolegium kościelne, które zarządzało sprawami gminy. Składało się z 3 przedstawicieli gminy, 3 pastorów, radcy prawnego i 6 rewizorów. Przy wyborze proboszcza parafii był stosowany system trzech kurii. Każda kuria miała jeden głos. Według źródeł kościelnych parafia ewangelicko-augsburska w Grębocicach w 1867 roku liczyła 1112 wiernych. Należały wtedy do niej miejscowości: Grębocice (Gramschütz), Kwielice (Marienquell), Obiszów (Obisch), Przedmoście (Priedemost, Vorbrücken), Potoczek (Töppendorf), Retków (Rettkau), Stara Rzeka (Altwasser), Świnino (Klein Schwein) oraz Wysoka Cerkiew (Grodowiec; Hochkirch)⁶².

W 1873 roku wprowadzono ewangelickie gminy kościelne i nowy porządek synodalny. Zamiast kolegium kościelnego gminą zarządzała kościelna rada gminna, składająca się z duchownych i starszych. Po 1933 roku prowadzono walkę kościelną z tzw. Niemieckimi Chrześcijanami, ogólnoniemieckim pro-nazistowskim ruchem religijnym, który uzyskał w regionie głogowskim duże

⁶⁰ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6; A. Bok, M.R. Górniak, T. Mietlicki, *Gmina Grębocice na dawnych pocztówkach*, s. 34.

⁶¹ G. Eberlein, *Die General-Kirchensitation im Fürstentume Liegnitz von 1654 und 1655: Protokolle und Beilagen (=Urkunden-Sammlung zur Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens 2)*, Liegnitz 1917, s. 88-92; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej*, s. 97; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka...*, s. 5-6.

⁶² F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien*, s. 455-456; *Aktometrykalne Grębocice /Gramschütz/ – fotokopie ksiąg kościoła rzymskokatolickiego i ewangelickiego*, [w:] *Archiwum Państwowe w Zielonej Górze – Zespół: 89/113/0* (<https://szukajwarchiwach.pl/89/113/0/#tab>; Zespół; fotokopie ksiąg chrztów wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1585-1607, 1613-1633, 1700-1741, sygn. 1-3, 5-7, 9-12; fotokopie ksiąg małżeństw wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1601-1622, 1702-1715, 1735-1741, sygn. 4, 9, 12; fotokopie ksiąg zgonów wyznania rzymskokatolickiego i ewangelickiego z lat 1585-1592, 1597-1612, 1617-1618, 1634-1653, sygn. 1-6).

wpływy (od 1928 roku w Grębolicach działała komórka NSDAP). Wówczas do parafii ewangelickiej w Grębolicach należały następujące miejscowości: Grębocice, Bucze, Obiszów, Retków, Rzeczyca, Świnino i Wysoka Cerkiew (Grodowiec). W okresie międzywojennym we wsi nadal dominowali protestanci (w 1929 roku odnotowano 1169 wiernych konfesji ewangelickiej i 280 katolików)⁶³.

Współzycie mieszkańców różniących się konfesją układało się pomyślnie (znane były małżeństwa mieszane, a na ważniejsze imprezy wiejskie zapraszani byli proboszczowie obu wyznań). Nieznane były relacje o przypadkach większych konfliktów. Rozłam wyznaniowy był faktem od dłuższego czasu i zapewne nauczono się żyć obok siebie, a jednocześnie z sobą⁶⁴. Niestety, po II wojnie światowej świątynia protestancka została dotkliwie zdewastowana, a po 1952* roku rozebrana do fundamentów (na jej miejscu wybudowano nowy obiekt – w budynku tym przez wiele lat mieściła się piekarnia Gminnej Spółdzielni, a następnie prywatna)⁶⁵.

⁶³ *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*, red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 265; G. Schröter, *Evangelische Kirchen im Kreis Glogau im Jahre 1931*, „Nueuer Glogauer Anzeiger” 50 (2003), nr 8, s. 2-3.

⁶⁴ O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 22-23; A. Bok, A. Chodor, M.R. Górniak, *W naszej małej Ojczyźnie...*, s. 141.

⁶⁵ A. Walkowiak, *Organy w kościołach regionu glogowskiego i dekanatu wschowskiego*, Głogów 2002, s. 97; M.R. Górniak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębocice – zeszyt 2. Powojenne relacje nauczycieli i absolwentów szkół z terenu gminy*, Grębocice – Lublin 2008, s. 18-19. Na podstawie powojennych relacji wiemy o tragicznych losach poewangelickiej świątyni w Grębolicach. Jedynie występują rozbieżności w datowaniu ostatecznej jej rozbiórki. Aleksander Walkowiak, zestawiając dzieje świątyń regionu glogowskiego, napisał: „Lata 1945-1947 okazały się dla kościoła tragiczne. Najpierw w budynek uderzył pocisk artyleryjski, który przebił ścianę szczytową od strony chóru organowego. Wówczas zniszczone zostały cenne organy. Następnie wojsko sowieckie, okupując wioskę, obrało sobie za cel do strzelania krzyż na wieży kościelnej. Jak twierdzą naoczni świadkowie, żołnierze dla zabawy strzelali do niego z ciężkiej broni ręcznej z pewnej odległości, w wyniku czego wkrótce runął z trzaskiem na ziemię. Przez następne dwa lata kościół był systemtycznie ograbiany [...]. Najpierw wynoszono ławki na opał do miejscowej szkoły i wszystko, co mogłoby się na ten cel przydać. Pozostały tylko mury i ponura pustka po pięknym wystroju wewnątrz. To wszystko działo się za milczącą zgodą ówczesnych władz miejscowych i aparatu administracyjno-policyjnego. [...] By zatrzeć ślady istnienia świątyni, w której modlono się przez 191

Wspólnota żydowska

Z przedwojennymi dziejami wsi związana była również mała gmina żydowska. Pierwsi Żydzi zapewne zamieszkali tu pod koniec XV wieku⁶⁶ (po wygnaniu z Głogowa przez księcia żagańskiego Jana II, zwanego Szalonym). Do najdłużej przebywających w Grębolicach mieszkańców wyznawców religii mozaistycznej należały rodziny: Kohn, Moses, Benjamin i Stein. Wśród przedwojennych mieszkańców wsi (wówczas Gramschütz) żydowskiego pochodzenia wymieniano także: Sophie Methies (ekspedientkę sklepową), Hermanna More (kupca pochodzącego z Zielonej Góry, którego córka Erna uczęszczała do gręboliczkiej szkoły ewangelickiej), Davida Scheiera (późniejszego właściciela głogowskiego odzieżowego domu handlowego przy Malzstrasse – obecnie ul. Słodowa), Hermana Steina (handlarza – właściciela sklepu z towarami rękodzielniczymi) i Lei Szigera (handlarza-kupca). Stosunki miejscowych Żydów z mieszkańcami Niemcami były poprawne, ale nigdy przyjacielskie, głównie ze względu na ich mocną konkurencję handlową. Parcele żydowskie w Grębolicach stanowiły tzw. kwartał żydowski. Do ważniejszych miejscowych firm żydowskich należały spółki „Albert Kohn” (istniejąca w Głogowie

lat, zdecydowano się zbudować na tym miejscu piekarnię – czynną do obecnych czasów”. Z kolei Edward Bora, który objął posadę kierownika Szkoły Podstawowej w Grębolicach w latach 1950-1952, wspominał: „Jest rok 1951. Nadarzyła się pewna okazja. Ludzie wycinali wieczorami z wnętrza kościoła ewangelickiego drewno na opał. Było pewne, że któregoś dnia budowla się zawali, a dach przykrywała piękna, czerwona dachówka (karpówka). Pojechałem do Głogowa, poszedłem do Urzędu i powiedziałem, że na szkolnym dachu jest stara dachówka porośnięta grubą warstwą mchu i dach przecieka. Zaproponowałem, by tę piękną dachówkę zdjąć z kościoła i pokryć nią szkołę. Nikt nie chciał podjąć decyzji, bo był to budynek sakralny. Bano się odpowiedzialności. Nie zaprzeczano, że kościół się zawali. Powiedziałem więc, że ja to zrobię, ale proszę, by nie obciążano mnie odpowiedzialnością, kiedy sprawa nabierze rozgłosu”.

⁶⁶ J. Kuczer, *Od wypędzenia do przywileju. Czynniki warunkujące egzystencję społeczności żydowskiej księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej (1526-1741)*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich* – tom 4, red. K. Pilarczyk, Kraków 2008, s. 121-141; M.R. Górniak, *Wielowiekowy wkład Żydów w dziedzictwo kulturowe Głogowa*, [w:] *Wielokulturowe dziedzictwo Głogowa – wczoraj i dziś*, red. L. Lenarczyk i in., Głogów 2010, s. 165-172.

od XVIII wieku, a w Grębolicach przez pewien czas posiadająca także młyn) i „Jakob Benjamin” (prowadząca hurtowy handel zbożem i paszą), a po nim „Hermann More”. W 2. połowie XIX i na początku XX wieku obie firmy posiadały w Grębolicach obszerne pomieszczenia handlowe i magazyny. Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku osiedlił się tu jeszcze stomatolog James Lebram z Berlina (jego żona pochodziła z Białoleki koło Głogowa i była ewangeliczką)⁶⁷. Ostatni gręboliccy Żydzi zostali pochowani na cmentarzu żydowskim w Głogowie (zlokalizowanym obecnie na terenie Szkoły Podstawowej nr 7, przy obecnej ul. Sienkiewicza) prawdopodobnie w latach 20. XX wieku. Przedwojenne kościelne źródła niemieckie (między innymi publikacja Franza Xavera Seppelta z 1929 roku) wymieniają wśród mieszkańców Grębolic dziewięciu Żydów. W latach 1935-1938 (po wejściu w życie tzw. ustaw norymberskich regulujących kwestię obywatelstwa) majątki żydowskie zostały skonfiskowane przez Rzeszę, a później spotkał ich zapewne taki sam los, jak i innych współbratymców⁶⁸.

⁶⁷ O. Hoffmann, *Gramschütz – Kreis Glogau*, s. 109-113; J.K. Kuczer, *Handel żydowski w księstwie głogowskim (XVI-XVIII wiek)*, [w:] *Studia historyczne nad polityką, gospodarką i kulturą*, red. B. Halczak, Zielona Góra 2002, s. 263-276; Ł. Pakuła, *Kamienica Kronheimów*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, Głogów 2012, z. 72, s. 18-19; A. Herzig, *Das unruhige Schlesien – Krisendynamik und Konfliktlösung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert [Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte – Bd. 25]*, Böhlau – Köln – Weimar – Wien 2014, s. 203-211; M.R. Górniak, P. Górniak, *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Grębolicach (1947-2017)*, Grębolicice 2017, s. 32-33.

⁶⁸ F.X. Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, II. *Historisch-statistische Übersicht über die Verwaltungsbehörden, Anstalten und Seelsorgstellen des Bistums*, Breslau 1929, s. 159; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, s. 160; M. Wodziński, *Hebrajskie inskrypcje na Śląsku XIII-XVIII wieku*, Wrocław 1996, s. 259-272; M.R. Górniak, *Cmentarze – żydowski kirkut*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J.B. Sadowski i in., Głogów 1999, z. 50, s. 9-10; K. Urban, *Cmentarze żydowskie, synagogi i domy modlitwy w Polsce w latach 1944-1966 (wybór materiałów)*, Kraków 2006, s. 799-801; F.D. Lucas, M. Heitmann, *Żydzi głogowscy. Dzieje i kultura*, tłum. J. Obrusik-Jagła, Głogów 2013, s. 225-233; B. Rudawski, *Mienie i rasa. Wybrane aspekty „aryzacji” majątku żydowskiego w Trzeciej Rzeszy i w kraju Warty*, „Meritum” 8 (2016), s. 313; T. Włodarczyk, *Z historii Żydów w regionie legnickim*, Warszawa 2006, s. 34-38.

Próby zorganizowania po II wojnie światowej duszpasterstwa prawosławnego

Powstanie i rozwój prawosławnego życia religijnego na tutejszym obszarze w znaczącym stopniu związane było z przeprowadzoną w 1947 roku akcją „Wisła”, gdy przymusowo przesiedlona w jej ramach ludność mogła stanowić zasadniczą bazę społeczną dla powstawania placówek Kościoła prawosławnego. Prawosławne władze kościelne rozpoczęły organizowanie życia religijnego na obszarze Ziem Odzyskanych bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Tworzenie parafii na tym obszarze było jednak niełatwe, ponieważ Cerkiew znalazła się w skomplikowanej sytuacji wewnętrznej (poza obszarem Białostoczczyzny miała charakter diaspory, a większość wiernych musiała opuścić swoje wcześniejsze miejsce zamieszkania)⁶⁹. Władze cerkiewne, podejmując próby organizacji życia religijnego, wydelegowały księdza Stefana Bieguna (w 1945 i 1947 roku), który miał zaznajomić się z potrzebami zamieszkałej na tych ziemiach ludności prawosławnej. Poza nim na Dolny Śląsk skierowano jeszcze księży Jana Lewiarza i Teodora Kuczyńskiego. Zostali oni upoważnieni do prowadzenia rozmów z władzami terenowymi i załatwiania w urzędach wszelkich formalności związanych z tworzeniem parafii. W przypadku pozyśkiwania świątyn zarówno władze cerkiewne, jak i duchowni mogli ubiegać się jedynie o przydział obiektów poewangelickich, których w związku z wysiedleniem ludności niemieckiej na obszarze Dolnego Śląska (między innymi w Grębolicach, Malczycach, Polkowicach i Przemkowie) było wiele⁷⁰.

⁶⁹ *Kościół, polityka, historia. Ze studiów nad problemami mniejszości wyznaniowych w Polsce w XX i XXI wieku*, red. S. Dudra, O. Kiec, Warszawa 2009, s. 51, 62-65; S. Dudra, P. Pochyły, *Kwestie wyznaniowe na pograniczu polsko-niemieckim*, „Rocznik Lubuski” 38 (2012), cz. 1, s. 152; S. Dudra, *Lemkowie*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010, s. 261 – według autora w czasie akcji „Wisła” deportowano 140 577 osób; A. Wilk, *Historia ludności lemkońskiej (1918-1989)* [maszynopis rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem R. Wnuka – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Historii], Lublin 2018, s. 309-312.

⁷⁰ J. Tatarska, *Astriab Jan*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM* (część biograficzna), red. E. Dziębowska, *Suplement A-B*, Kraków 1998, s. 19-20; K. Urban, *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Dolnym Śląsku 1946-1956*, Białystok 1998, s. 15,

W 1949 roku władze Kościoła prawosławnego podjęły, zakończoną niepowodzeniem, próbę uruchomienia placówki duszpasterskiej w Grębolicach. Na podstawie umowy o najmie kościoła poewangelickiego w Grębolicach (spisanej 1 marca 1949 roku we Wrocławiu pomiędzy Urzędem Pełnomocnika Konsystorza Polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP na Dolny Śląsk a dolnośląskim dziekanem prawosławnym reprezentowanym przez ks. Stefana Bieguna) w marcu tegoż roku zarejestrowano w starostwie głogowskim punkt duszpasterski w Grębolicach. Obiekt ten początkowo miał być przekazany bezpłatnie wiernym wyznania prawosławnego na okres od 1 marca do 31 grudnia 1949 roku, jednak już według informacji Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze (pismo PWRN do UdSW z 28 lipca 1952 roku) kościół w Grębolicach był zniszczony w 95%. Inną jeszcze przeszkodą w powstaniu na terenie tej miejscowości placówki prawosławnej było negatywne nastawienie przybyłej tu ludności konfesji greckokatolickiej, która przeważała nad prawosławnymi. Zdaniem księdza Wiktora Masika grekokatolicy byli „wrogo usposobieni do Cerkwi prawosławnej i nie życzyli sobie prawosławnych nabożeństw, oświadczając, że nie będą chodzić do cerkwi. Nie korzystali też z Polkowic, gdzie znajdował się ewangelicki kościół w bardzo dobrym stanie i w którym odbywały się od marca 1949 roku prawosławne nabożeństwa” (pismo Wiktora Masika do Kancelarii Metropolitarnej z 19 kwietnia 1953 roku – AMP sygn. RV-4C 579)⁷¹. Fakt ten dowodzi, że w wielu przypadkach (podobnie było między innymi w Polkowicach

22, 31; idem, *Ks. Stefan Biegun (1903-1983). Zapis jednego życia*, Kraków 2002, s. 74; S. Tokarczuk, M. Stefanowska, *Kwestie demograficzne w gminie Rudna*, [w:] *Rudna. Ilustrowana monografia gminy*, red. S. Tokarczuk, Rudna 2010, s. 211-230; S. Dudra, P. Pochyły, *Kwestie wyznaniowe na pograniczu polsko-niemieckim*, s. 152. Z Grębolicami związany był i mieszkał tu w młodości wybitny kompozytor i pedagog Jan Astriab (ur. 14 września 1937 roku w Smerkowcu koło Gorlic, zm. 29 marca 2005 roku w Poznaniu).

⁷¹ S. Dudra, *Prawosławna diecezja wrocławsko-szczecińska w latach 1951-2002. Kształtowanie się struktury dekanalnej i parafialnej*, „Cerkiewny Wiestnik” 51 (2004), nr 1, s. 48-63; P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*, s. 354-356; S. Dudra, *Cerkiew w diasporze. Z dziejów prawosławnej diecezji wrocławsko-szczecińskiej*, Poznań 2009, s. 13, 90, 142-143; M.R. Górnjak, *Pamiętniki i wspomnienia osadników rejonu gminy Grębocice – zeszyt 3: Pionierzy i ich następcy*, Grębocice – Lublin 2011, s. 54; J. Syryk, *Pod specjalnym nadzorem – Ukraińcy*, [w:] *Kto siedzi na miedzi (-y)?*, red. J. Starzyński, Legnica 2013, s. 107-137.

i Szprotawie) powstające parafie prawosławne były zdecydowanie zwalczane przez ludność greckokatolicką, która kultywowała własne tradycje i jednoznacznie, pomimo licznych nacisków władz administracyjnych, odrzucała możliwość powrotu do prawosławia⁷².

Podsumowanie

Niniejszy szkic, dotyczący wielowiekowej współegzystencji wyznań religijnych na tle dziejów miejscowości Grębocice, a w szerszym kontekście Ziemi Głogowskiej, jest jedynie wstępnym zasygnalizowaniem tego wielowątkowego tematu⁷³. Przede wszystkim należy bowiem pamiętać, że charakterystyczną cechą omawianego obszaru, która na stałe wpisała się w jego dawne i nowe dzieje, było zróżnicowanie etniczne i kulturowe tutejszej ludności. Jednocześnie należy podkreślić, iż długotrwałemu procesowi osadniczemu na tym terenie towarzyszyły zmieniające się wielokrotnie warunki jego podległości geopolitycznej⁷⁴. Natomiast w odniesieniu do sfery konfesyjnej na tym obsza-

⁷² S. Dudra, *Poza małą ojczyzną. Łemkowie na Ziemi Lubuskiej*, Wrocław 2008, s. 80, 127, 132; A. Chabasińska, *Kościół prawosławny na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej*, „Studia Lubuskie” 6 (2010), s. 379-403; B.A. Orłowska, *Sytuacja wyznaniowa wśród Łemków na Ziemiach Zachodnich w latach 1947-1956*, „Perspectiva” 11 (2012), nr 1, s. 106-118; A. Barna, *Wspomnienia, [w:] Pamiętniki, relacje i wspomnienia osadników rejonu obecnej gminy Jerzmanowa – część 3: Prace zebrane w zakresie projektu „Powojenna historia mówiona Gminy Jerzmanowa” zrealizowanego w ramach Programu „Patriotyzm jutra”*, red. M.R. Górniak, Jerzmanowa – Lublin 2017, s. 7-28. Warto podkreślić, że w wielu miejscowościach na Ziemiach Odzyskanych w zaspokajaniu potrzeb religijnych grekokatolików i prawosławnych przesiedleńców istotną rolę odgrywali duchowni katoliccy. Co ważne, współpraca między duchownymi obu wyznań układała się poprawnie (przykład ks. Jarosława Wodonosa) i nie odnotowano w źródłach wrogich wystąpień. Jednocześnie wśród samych osiedleńców Łemków występowały niekiedy skrajne przypadki negatywnych nastrojów – jeden z przesiedleńców z Grębocic stwierdzał, że: „[...] wszystko i tak się zmieni, i przyjdzie czas, że z Polakami się porachuje”.

⁷³ Celowo, ze względu na podkreślane ograniczenia opracowania, zatrzymaliśmy analizę dziejów religijnych tego regionu na I. połowie XX wieku i nie rozwijaliśmy tej problematyki bardziej szczegółowo do czasów współczesnych (tym bardziej, że obecnie w przypadku Grębocic głównie dotyczy to konfesji rzymskokatolickiej).

⁷⁴ K.M. Pudło, *Wieloetniczność ludności Dolnego Śląska po II wojnie światowej*, „Dolny Śląsk” 14 (2009), s. 58.

rze wypada jednocześnie zaznaczyć, że ze względu choćby na wielowiekowy oraz wieloaspektowy proces kształtowania i przeobrażeń łacińskiej organizacji kościelnej oraz protestantyzmu⁷⁵, trudno omówić wyczerpująco te zagadnienia w tak skrótowym artykule.

Z powodu powyższych ograniczeń świadomie nie rozwijaliśmy szerzej w prezentowanym opracowaniu choćby problematyki znaczenia i roli dla dziejów omawianej miejscowości żagańskiego opactwa zakonu kanoników regularnych św. Augustyna, a jedynie zasygnalizowaliśmy kilka faktów związanych z przynależnością gospodarczą Grębocic do tegoż ośrodka kościelnego⁷⁶. Z tych samych względów jedynie odnotowano kwestie: małżeństw mieszanych⁷⁷ (różnowyznaniowych), nekropolii (głównie koncentrując się na wspólnocie żydowskiej⁷⁸), wewnętrznych problemów mniejszości wyznaniowych⁷⁹ (spowodowanych wpływem politycznych rozstrzygnięć) czy też nie dokonano bardziej wnikliwej analizy przejawów deteutonizacji⁸⁰ (likwidacji

⁷⁵ M.R. Górniak, *Głogów jako znaczący ośrodek administracji kościelnej na Środkowym Nadodrzu w okresie od średniowiecza do współczesności – zarys problematyki*, s. 201-210.

⁷⁶ P. Kuleczka, *Klasztor augustianów żagańskich jako ośrodek naukowy*, „Rocznik Lubuski” 28 (2002), nr 1, s. 121. Jak podkreśla autorka „[...] kanonicy regularni św. Augustyna prowadzili też działalność menadżerską i gospodarczą, zakładali młyny wodne, wiatraki, wytapiali żelazo i szkło, zakładali pracownie witraży, a przede wszystkim byli znakomitymi ogrodnikami, przenosząc wysoką kulturę uprawy ziemi, hodowli roślin czy nawadniania gruntów”. Zobacz przypisy 9 i 22.

⁷⁷ Zobacz przypis 49.

⁷⁸ Zobacz przypis 50.

⁷⁹ Zobacz przypisy 51 i 54.

⁸⁰ A. Jankowska-Nagórka, *„Deteutonizacja” Dolnego Śląska w latach 1945-1949 jako przykład polityki władz Polski Ludowej wymierzonej przeciwko niemieczyźnie* (praca doktorska napisana pod kierunkiem M. Wołosa, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie – Wydział Humanistyczny – Instytut Historii i Archiwistyki), Kraków 2017, s. 47. W swojej dysertacji autorka stwierdza: „Porównując dokumenty z archiwaliów dolnośląskich i archiwów centralnych, można dojść do wniosku, że akcja, choć mająca uzasadnienie polityczne i przede wszystkim psychologiczne, nie była skoordynowana ogólnie, nie było też powołane żadne ciało kolegialne do jej nadzoru”. Dalej zaś Anna Jankowska-Nagórka dowodzi: „Sprawą odniemczania, jak nazywano wówczas proces usuwania śladów niemieczyzny, zajmowało się i Ministerstwo Informacji i Propagandy, bezpieczeństwa i wojewodowie, a nawet szczebel powiatu”. Porównaj przypisy 47.

śladów niemieczyny). W tym ostatnim przypadku (jak wskazuje wymownie przykład Grębocic) istnieje bowiem wiele czytelnych przykładów walki z materialną (i po części duchową) stroną panowania niemieckiego⁸¹ na obszarze dzisiejszych Ziemi Odzyskanych. Wszystkie te wskazane zagadnienia zasługują bowiem na jeszcze bardziej szczegółowe przeanalizowanie. Dokonany tu przegląd dostępnej literatury przedmiotu dowodzi, że tylko część zagadnień została dogłębnie opracowana. Postulat kontynuowania wnikliwych badań nad dziejami religijnymi, także i w zasygnalizowanych powyżej aspektach, nie wymaga głębszego uzasadnienia, bowiem duża część tematów nie jest dotąd wystarczająco wyczerpana. Wyrażamy nadzieję, że przedstawiony tu dziejowy obraz życia religijnego podgłogowskich Grębocic będzie pewnym przyczynkiem do pełniejszego ukazania wielowiekowego wkładu wspólnot i organizacji kościelno-religijnych w dziedzictwo kulturowe regionu⁸².

Z analizy przedstawionego powyżej materiału źródłowego wynika między innymi jedno ważne spostrzeżenie – na początku XX wieku istniała w Grębocicach osobliwa koegzystencja między mieszkańcami-sąsiadami, która była dla nich ważniejsza niż różnice konfesyjno-narodowościowe (ewangelicy, katolicy, wyznawcy judaizmu) i interesy ekonomiczno-gospodarcze (Niemcy, Żydzi)⁸³.

Reasumując, należy stwierdzić, że powyższe szkicowe zestawienie stanowi pewien wstęp do głębszych badań. Dla bardziej kompleksowego zobrazowania tegoż zagadnienia niezbędne będą dalsze poszukiwania źródeł informacji dotyczących tej problematyki oraz jeszcze pełniejsza analiza materiałów archiwalnych. Ważnym postulatem wydaje się opracowanie specjalistycznego zarysu bibliografii historiografii historyczno-religijnej tego rejonu. W przyszłości stworzyłyby to bazę wyjściową i pozwoliłyby rozwinąć badania z tego zakre-

⁸¹ Zobacz przypis 47.

⁸² M.R. Górniak, *Polska historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej w latach 1945-2005*, [w:] *Głogów w poszukiwaniu źródeł rozwoju*, red. J. Hermaszewski, Głogów 2007, s. 115-134; idem, *Wielowiekowy wkład Żydów w dziedzictwo kulturowe Głogowa*, [w:] *Wielokulturowe dziedzictwo Głogowa – wczoraj i dziś*, red. L. Lenarczyk i in., Głogów 2010, s. 165-172.

⁸³ M.R. Górniak, *Polska historiografia historyczno-kościelna Ziemi Głogowskiej w latach 1945-2005*, [w:] *Głogów w poszukiwaniu źródeł rozwoju*, red. J. Hermaszewski, Głogów 2007, s. 115-134.

su na jeszcze szerszą skalę. Jednocześnie potrzebnym wydawnictwem będzie słownik biograficzny duchowieństwa (różnych konfesji) związanego z Ziemią Głogowską. Cenną inicjatywę może stanowić także opublikowanie źródeł i odpowiednie wykorzystanie ich do opracowań naukowych, a w perspektywie stworzenie syntezy dziejów religijnych. Choć nie możemy spodziewać się odnalezienia nowych źródeł do zarysowanego w tytule zagadnienia, jednak pewien postęp mogą wnieść prace monograficzne poszczególnych wyznań, ruchów i wspólnot religijnych oraz czerpiące z ich ustaleń publikacje porównawcze. Wszystko to zaś uzmysłowi nam, jak ważnym i wieloaspektowym źródłem tradycji i kultury regionu są lokalne struktury konfesyjne. Zainteresowanych szczegółową analizą zasygnalizowanych tu zagadnień odsyłamy do bogatej literatury przedmiotu odnotowanej w obszernych przypisach do tekstu.

ANEKS

Tab. 1: Proboszczowie katolickiej parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach

Okres posługi duszpasterskiej (urzędowania) w Grębolicach	Imię i nazwisko proboszcza	Uwagi
		<p>Nie wiemy, od kiedy dokładnie funkcjonowała tu parafia, ale w 1300 roku odnotowano istnienie duszpasterstwa w Grębolicach obejmującego sąsiednią miejscowość Przedmoście. Wiadomo natomiast, że od około 1305 roku Grębolicie znajdowały się w dobrach biskupstwa wrocławskiego (biskupi czerpali stąd dochody). Najwcześniejsze znane wzmianki historyczne dotyczące świątyni w Grębolicach pochodzą z 1329 i 1337 roku (w obu dokumentach odnotowano wśród świadków proboszcza Jana – Johanna), czyli z okresu rządów książąt Piastów. Pierwszy wystawiony został przez Fryderyka Bibersteina 7 października 1329 roku (znany jest także w odpisie z 1682 roku), a drugi, datowany na 30 marca 1337 roku, wystawiono w Głogowie. Jeszcze inny dokument, datowany na 27 października 1339 roku, potwierdza istnienie tutejszej parafii (jako jednej z 25 należących do archidiecezji głogowskiej). Kolejny dokument, wystawiony 14 stycznia 1376 roku, także dowodzi, że kościół w Grębolicach był już parafialnym. W akcie tym (określanym przez Johanna Heynego jako najstarszy schematyzm biskupstwa wrocławskiego) parafię w Grębolicach wymieniono w granicach archidiecezji Głogów (istniejącego od 1228 roku).</p>
1316	Zacharias	Wymieniany w dokumentach z 1. połowy XIV wieku (m.in. w 1316 roku).
około 1329-1337	Jan (Johannes)	Wymieniany w dokumentach z 1. połowy XIV wieku (m.in. w 1329 i 1337 roku).

około 1383-1393*	Syban Rakewicz (Schibechin Rakowicz)	Został wymieniony wraz z dzwonnikiem Mikołajem w dokumencie z 28 października 1383 roku oraz w 1393 roku jako rektor* (<i>rector ecclesiae</i>).
1399	Paweł Spremborg (Paulus de Spremborg)	W dokumentach kościelnych z 27 października 1399 roku wymieniony został proboszcz Paweł Spremborg. Niekiedy określany był jako rektor kościoła, co mogło dowodzić, iż na pewien czas tutejsza świątynia przestała pełnić funkcję parafialnej.
1400-1403	Jan Ku- chenmeystir (Köchenme- ister)	W latach 1400, 1401 i 1403 wzmiankowany był jako proboszcz w Grębolicach Jan Kuchenmeystir. W jednym z dokumentów wymieniono go wśród darczyńców rozbudowy szpitalnej kaplicy pod wezwaniem Ciała Chrystusowego (<i>Corporis Christi</i>) w Głogowie.
1418		W dokumencie notarialnym z 21 października 1418 roku stwierdzano, że w archidiakonacie głogowskim istniał kościół parafialny w Grębolicach.
1437-1440	Michał	W dokumencie z 12 listopada 1437 roku niejaki Hannes Schultis świadczył na rzecz Michała – proboszcza z Grębolic. W kolejnym dokumencie z 19 października 1440 roku następny świadek Mikołaj Kliege zeznawał na rzecz tego samego Michała – proboszcza z Grębolic.
1500 – około 1520		Najstarsza tutejsza świątynia (wybudowana zapewne jeszcze przed 1329 rokiem, czyli na Śląsku piastowskim) prawdopodobnie uległa zniszczeniu w okresie wojen husyckich (1419-1434) i w jej miejsce przypuszczalnie w latach 1500-1520 wybudowano obecny kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours (w 1520 roku wzmiankowano o fundacji ołtarza głównego z kamiennym zadaszaniem w tejże świątyni; został częściowo rozebrany w 1693 roku). Obecna świątynia w Grębolicach została wzniesiona w dwóch etapach: późnośredniowiecznym (późnogotyckim) oraz nowożytnym (protorenesansowym), a następnie była wiele razy przebudowywana i restaurowana (m.in. dzisiejsze dachy, osobny nad nawą i drugi nad prezbiterium, są wtórne z 1813 roku lub z końca XIX wieku).

1580		W dokumentach z 1580 roku grębocicki kościół wymieniano w granicach administracyjnych dekanatu głogowskiego.
1654		Komisarz biskupi i dziekan kapituły głogowskiej Baltazar Machius (Mach; 1611-1668) dokonał rekonyliacji kościoła pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębocicach.
1654 – około 1677	Leonard Christian Fromhold [obowiązki duszpaster- skie w jego imieniu sprawował rezydujący w Gręboci- cach sacelan – kapliczny Grzegorz* Klan z Głogowa]	Urodził się około 1611 roku w Lubomierzu, studiował w Akademii Jezuickiej w Ołomuńcu (w latach 1628-1637), gdzie uzyskał stopień magistra <i>artes liberales</i> i filozofii. W 1638 roku przyjął święcenia kapłańskie i został prepozytem kolegiaty Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Niemodlinie. W 1652 roku przekazano mu prezentę cesarską i inwestyturę na prepozyturę głogowską. Od 28 lutego 1654 roku Leonard Fromhold pełnił jednocześnie funkcję proboszcza w czterech parafiach archiprezbiteratu głogowskiego: pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębocicach, Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Piersej, św. Jądwigi Śląskiej w Rzeczycy oraz Podwyższenia Krzyża Świętego w Szymocinie. Zmarł prawdopodobnie przed 4 maja 1677 roku. Jako wikariusz w pracy duszpasterskiej pomagał proboszczowi Grzegorz Ambroży Klan z Głogowa.
1670		Według protokołu powizytacyjnego z wizytacji przeprowadzonej z ramienia biskupa wrocławskiego Sebastiana von Rostocka przez archidiacona głogowskiego Jana Filipa Jacoba oraz kanonika głogowskiego Macieja Bredtschneidera (w 1670 roku) wynikało, że tutejszego proboszcza zastępował prepozyt kolegiaty głogowskiej Leonard Fromholdt. Kolatorką zaś była dziewczeczka Urszula Katarzyna von Loos (Ursula Catharina a Lossin; wzmiankowana ponownie podczas kolejnej wizytacji w 1679 roku – przeprowadzonej z ramienia biskupa Fryderyka von Hessena przez archidiacona głogowskiego Jana Filipa de Cuba).

<p>1677-1704 (wzmiankowany 1669, 1679 oraz 1693)</p>	<p>Grzegorz Ambroży Klan (Gregor Ambrosius Klan; niekiedy występuje jako Andrzej*)</p>	<p>Grzegorz Ambroży Klan urodził się w 1635 roku w Głogowie, był bakałarzem filozofii i kandydatem teologii. 7 września 1669 roku przyjął święcenia kapłańskie w Ołomuńcu. Początkowo posługiwał w Grębolicach jako wikary (od 4 maja 1677 roku jako kapelan mieszkał w Rzezczy, a następnie wymieniany był w dokumentach jako tutejszy proboszcz (1679 rok). Zyskał opinię wybitnego kaznodziei. Według relacji powizytacyjnej z 1693 roku wiadomo, że pod jego wpływem na katolicyzm przeszło dwóch miejscowych protestantów. Z innych sprawozdań powizytacyjnych z 1687 roku dowiadujemy się, iż w kościele parafialnym w okresie wielkanocnym do komunii przystąpiło 58 osób. W latach 1670-1679 do parafii pod wezwaniem św. Marcina w Grębolicach należała wieś (<i>pagus</i>) Przedmoście.</p>
<p>1704-1713* (wzmiankowany 1704)</p>	<p>Mateusz Wasser (Matthäus Johannes Wasser)</p>	<p>W 1704 roku jako proboszcz w katolickiej parafii w Grębolicach wymieniany był Mateusz Wasser, a w pracy duszpasterskiej wspierał go ks. Jan John. Prawo patronatu nad kościołem posiadał katolik Jan de Loss. Ponadto proboszcz z Grębolic obsługiwał kościół parafialny w Szymocinie, nad którym patronat pełnili luteranie Zygmunt von Loos i Adam Henryk von Zedlitz.</p>
<p>1720-1757</p>	<p>Casparus Eittner [Eidtner, Eyttner]</p>	<p>Urodził się w 1689 roku w Głogowie, a ordynację przyjął w 1714 roku. Pracował jako duszpasterz w Sławie (1714-1718) i Grodowcu (od 29 czerwca 1718 roku), a w parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach od 8 września 1720 do 1757 roku. W schematyzmach wrocławskich z 2. połowy XVII wielu odnotowano także nazwiska kapelanów: Christophorus Thieltch (1748), Carolus [Karl Georg] Gärtner (1749), Johannes Körnig (1751), Martinus Vogel (1757).</p>
<p>1749</p>	<p>Karl Georg Gärtner</p>	<p>W 1749 roku wzmiankowany jest jako duszpasterz w Grębolicach.</p>
<p>1765-1766</p>	<p>Antonius Rolle</p>	<p>Proboszcz Rolle wymieniany był w schematyzmach z 1765 i 1766 roku jako administrator parafii.</p>

1772-1781	Joannis Matthai von Gülcke* (Johann Bulcke)	Wzmiankowany w dokumencie z 22 kwietnia 1772 roku spisany na okoliczność remontu wieży kościoła w Kwielicach jako proboszcz – administrator parafii w Grębocicach [Przedmościu i Szymocinie].
1782-1795	Johann Christ	Urodził się w Wrisse Isdorf* koło Grodkowa na Opolszczyźnie. Odnotowany bez nazwy sprawowanego urzędu w parafii Grębocice został od 24 grudnia 1782 do 1795 roku.
1795-1815	Antonius Titz (Anton Tietz)	Urodził się w 1758 roku w Sycowie (Wartenberg). Od 1779 roku studiował teologię, a 23 lutego 1795 roku przyjął święcenia kapłańskie we Wrocławiu, po czym pracował jako duszpasterz w parafiach: Jedlinka Górna (Blumenau; od 1785 roku), Rapocin (od 1788 roku) oraz Nowe Miasteczko (Neustädtel; od 1794 roku). Do Grębocic został skierowany 21 lipca 1795 roku. Jako proboszcz wymieniany był m.in. w schematyzmach wrocławskich z lat 1799 i 1802.
1815-1828	Anton Pohl (Antoni Pohl)	Urodził się 21 sierpnia 1782 roku w Kwielicach (wówczas niemieckie Quilitz). Wymieniany był jako proboszcz w Grębocicach od 1816 roku (łącznie pełnił tę funkcję przez 12 lat) i tu został pochowany 22* lutego 1828 roku (przy północnej przyporze fasady zachodniej kościoła). Odnotowany został również w dokumencie spisany 3 listopada 1825 roku na okoliczność remontu wieży kościoła w Kwielicach (wraz z tamtejszym proboszczem Augustynem Leopoldem Hartwigiem). Wśród członków tej rodziny był również wymieniany Augustin Pohl, mistrz kowalski i zarządca szkoły (Schulen-Vorsteher) w Kwielicach.
1828	wakat od 23 marca 1822 roku	Źródła kościelne z 1828 roku (<i>Catalogus Cleri almae Dioecesis Wratislaviensis sub</i>) odnotowują wakat probostwa w Grębocicach. Z grębocickiej parafii pochodził jezuita misjonarz Ignacy Peuckert (ur. w 1821 roku w Przedmościu, zmarł w 1878 roku w Florissant), który w 1863 roku wyjechał na misje w Missouri i pracował tam wśród emigrantów zarobkowych.

<p>1829-1873*</p>	<p>Christian Klose Joseph Bögneraus Heinrichswalde</p>	<p>Urodził się w 16 kwietnia 1791* roku w Pakoszowie (wówczas niemiecka nazwa Wernersdorf, obecnie w granicach Piechowic), święcenia kapłańskie przyjął 16 czerwca 1821 roku. Początkowo zatrudniony był jako nauczyciel w Katolickim Gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu oraz do 1821 roku był seniorem alumnów (rzecznikiem). Następnie pracował jako duszpasterz w parafiach: Wiązów (od 1822 roku), Trzebnica (do 1825 roku) oraz Poczdam (do 1829 roku). Jako proboszcz w Grębociach wymieniany był od 9 kwietnia 1829 roku (występuje w schematyzmach wrocławskich z lat: 1842, 1849, 1855, 1857, 1859, 1865, 1867, 1869 i 1871). Łącznie pełnił funkcję proboszcza przez 45 lat i tu został pochowany (zmarł 8 sierpnia 1873 roku). Ponadto źródła kościelne odnotowują Josepha Bögnera – ur. 4 stycznia 1823 roku, ordynowanego 17 czerwca 1848 roku (schematyzm z 1849 roku), który rezydował w Retkowie (jako kapelan przypałacowy).</p>
<p>1875-1892*</p>	<p>Joseph Artelt</p>	<p>Urodził się 15 stycznia 1832 roku w Polskim Świątowie koło Nysy (wówczas Polnischwette), a święcenia kapłańskie przyjął 30 czerwca 1857 roku. Pracował w parafiach: Grodowiec (od 1857 roku), Kobiela (od 1860 roku), Kostomłoty (od 1862 roku) oraz Olszany (od 3 lutego 1864 roku). Jako proboszcz w Grębociach został odnotowany od 26 stycznia 1875 roku (wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1876, 1884, 1887 oraz 1891). Łącznie pełnił funkcję grębocickiego proboszcza przez 18 lat. Zmarł 28 sierpnia 1892 roku i tu został pochowany (w grobowcu w pobliżu zakrystii).</p>
<p>1893-1907</p>	<p>Paul Stinner</p>	<p>Urodził się w 11 lutego 1839 roku w Schönburn*, święcenia kapłańskie przyjął 4(8*) lipca 1863 roku, a następnie pracował w parafiach: Henryków Lubański (od 1863 roku), Głuchołazy (od 1869 roku), Raclawice Śląskie (od 1872 roku). Odnotowany został jako proboszcz w Grębociach od 26 października (niekiedy podawana jest data 12 lutego*) 1893 roku. Wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1895-1907).</p>

1908-1926	Paul Görlitz	<p>Urodził się 5 grudnia 1865 roku we Wrocławiu* (według niektórych opracowań w Jeleniej Górze), a święcenia kapłańskie przyjął 11 czerwca 1894 roku. Odnotowany był jako proboszcz w Grębolicach od 15 listopada 1907* roku. Wymieniano go w schematyzmach wrocławskich z lat: 1908-1922. Łącznie pełnił funkcję proboszcza przez 32 lata i tu został pochowany 15 maja 1926 roku.</p> <p>W schematyzmie wrocławskim z 1921 roku odnotowano pod datą 15 października 1920 roku także: kapelana Karla Rehmana (ur. 17 września 1890 roku, wyświęconego 18 czerwca 1914 roku) oraz Josepha Ruffera (ur. 20 grudnia 1865 roku, wyświęconego 16 lipca 1905 roku). Natomiast w latach 1922, 1925, 1926 i 1927 wzmiankowano także Johannes Hoffmanna (ur. 11 lipca 1887 roku), wyświęconego 29 czerwca 1915 roku, przebywającego w Grębolicach od 14 grudnia 1921 roku.</p>
po 1918		<p>Jako wikarego w Grębolicach odnotowano w tym okresie również Johannes Doeringa (ur. 6 czerwca 1892 roku w Kamiennej Górze). 16 czerwca 1918 roku we wrocławskiej archikatedrze kardynał A.J. Bertram udzielił mu święceń kapłańskich. Poza Grębolicami pracował w charakterze wikariusza także w Kowarach, Zielonej Górze i Wrocławiu. 24 czerwca 1931 roku został mianowany proboszczem w pobliskich Polkowicach.</p>
do 18 maja 1927	wakat	<p>W obsadzie probostwa (zgodnie z informacjami w schematyzmach wrocławskich z lat 1927-1928) odnotowano wakat. Funkcję kapelana pełnił Johannes Hoffmann (jw.).</p>
1927-1953	Karl Kinne (Karol Kinne)	<p>Urodził się 15 maja 1875 roku w Ścinawie, a 23 czerwca 1900 roku przyjął święcenia kapłańskie, po czym pracował jako duszpasterz w: Reichenach*, Kątach Wrocławskich (od 6 czerwca 1901 roku), Malerzowicach Wielkich (administrator od 1902 roku), a następnie jako proboszcz w Oleśnicy (od 23 grudnia 1906 roku) i Jakubowie (od 7 listopada 1921 roku). 19 maja 1927 roku został ustanowiony proboszczem</p>

		<p>w Grębolicach (zob. schematyzm wrocławski z 1928 – s. 57 i z 1929 – s. 63) przez biskupa wrocławskiego. Później wymieniano go w niemieckich schematyzmach wrocławskich w latach 1928-1942 (u Oskara Hoffmanna został odnotowany już wcześniej, pod datą 6 grudnia 1926 roku). Jednocześnie od 15 listopada 1944 roku był administratorem parafii w Grodowcu (pełnił także funkcję archiprezbitera wiejskiego – dziekana). Po II wojnie światowej pozostał w parafii i przejął oficjalnie funkcję pierwszego powojennego proboszcza katolickiego (pełnił ją do 1953 roku), a do pomocy w pracy duszpasterskiej przydzielono mu wikariusza substytutą (w dokumentacji archiwalnej odnotowano dekret z 27 lipca 1949 roku ustanawiający wikariuszem adiutorem w Grębolicach Henryka Cwiękowski, który pozostawał w parafii do sierpnia 1950 roku). Wówczas też powołano radę parafialną i rozpoczęto naukę religii w szkołach. W 1953 roku Kinne przeszedł na emeryturę. Zmarł w wieku 82 lat, 8 stycznia 1958 roku, w Domu Księży Emerytów w Pieszycach koło Dzierżoniowa.</p>
		<p>Według źródeł kościelnych bezpośrednio po II wojnie światowej (<i>Schematyzm duchowieństwa i kościołów archidiecezji wrocławskiej z 1952 oraz 1959 roku</i>) do parafii w Grębolicach należały miejscowości: Grębolicice, Bucze-Czerńczyce, Szymocin oraz Turów. Łącznie parafia w latach 1952-1959 liczyła od 2256 do 2316 wiernych. Natomiast miejscowość Przedmieście początkowo znajdowała się w granicach administracyjnych parafii pod wezwaniem św. Mikołaja w Głogowie, a wieś Retków włączono do parafii pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Grodowcu – Wysokiej Cerkwi.</p>
1953-1954	Jarosław Wodonos*	<p>Urodził się 30 marca 1908 roku w Szumlanach Wielkich w województwie tarnopolskim (obecnie zachodnia Ukraina). W 1936 roku ukończył studia teologiczne, a w 1942 roku przyjął święcenia kapłańskie we Lwowie, po czym był duszpasterzem parafii greckokatolickich w: Nowicy</p>

		<p>(łemk. Новиця, Nowycia), Zdyni (łemk. Ждыня, Żdynia) oraz Uściu Gorlickim. Stamtąd w 1947 roku w ramach akcji „Wisła” został przesiedlony do Środy Śląskiej, gdzie od 1 września 1948 do 15 lipca 1953 roku pełnił posługę w obrządku rzymskokatolickim. Od 1 sierpnia 1953 roku był administratorem parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Kwielicach koło Głogowa. Zgodnie z dokumentacją źródłową (informacjami zawartymi w <i>Księdze chrztów parafii św. Marcina w Grębolicach za lata 1948-1953</i>) Jarosław Wodonos pełnił także posługę duszpasterską w Grębolicach w zastępstwie ks. Karola Kiniego (odnotowany m.in. w 1953 roku). Równocześnie pełnił posługę kapłańską w odległych parafiach greckokatolickich w: Gorzowie Wielkopolskim (św. Jozafata Biskupa i Męczennika; 1969-1972), Skwierzynie (św. Włodzimierza i Olgi; 1969-1972), Przemkowie (św. Kosmy i Damiana; 1961-1977), Międzyrzeczu (Opieki Matki Bożej), Osiecku (św. Mikołaja; 1969-1972), Strzelcach Krajeńskich (św. Antoniego i Teodozjusza Peczerskich, św. Michała Archanioła; 1969-1972) i Zielonej Górze (Opieki Matki Bożej; 1972-1977). Po przejściu na emeryturę zamieszkał we Wrocławiu, gdzie zmarł 8 kwietnia 1998 roku.</p>
1954-1956	Maciej Ignacy* Śliwa	<p>Urodził się 28 lipca 1905 roku w Jodłowniku koło Limanowej. Wstąpił do zakonu franciszkanów (OFM) w Wieliczce i 1 marca 1928 roku przyjął śluby wieczyste w Krakowie. W grudniu 1930 roku przyjął niższe święcenia w Przemyślu, w lutym 1931 roku diakonatu, a 19 czerwca 1932 roku święcenia kapłańskie. Przed II wojną światową przebywał w Zakliczynie, po czym został gwardianem domu zakonnego w Stopnicy i zamieszkał w Bieczu. Po II wojnie światowej został administratorem w Nowym Porcie (Gdańsk). Za zgodą władz zakonnych został oddelegowany do gorzowskiej administracji apostolskiej i kolejno był proboszczem (administratorem) w: Głubczynie (1947-1951), Boczowie i Torzymiu (1951-1954). W 1954 roku</p>

		<p>uzyskał indult sekularyzacyjny i przeniósł się do administracji wrocławskiej. Zgodnie z dokumentacją źródłową (informacjami zawartymi w <i>Księdze chrztów parafii św. Marcina w Grębolicach za lata 1953-1961</i>) Ignacy Śliwa pełnił posługę duszpasterską w Grębolicach w zastępstwie ks. Karola Kinnego (odnotowany m.in. w listopadzie 1954 roku oraz marcu i czerwcu 1955 roku). Natomiast według schematyzmów diecezjalnych Ignacy Śliwa był duszpasterzem w Grębolicach od 4 maja do 29 października 1956 roku (także w 1956 roku objął probostwo w Koźlikoło Zielonej Góry). Zmarł 1 października 1966 roku (porównaj: <i>Kalendarz liturgiczny diecezji świdnickiej na rok liturgiczny 2012/2013</i>, red. D. Ostrowski, Świdnica 2012, s. 165).</p>
1956-1976	Stanisław Tomasz Zimny	<p>Urodził się 5 października 1921 roku w Wawrzeńczycach koło Miechowa. Po ukończeniu Gimnazjum im. księdza Augustyna Kordeckiego w Krakowie w 1938 roku wstąpił do zakonu paulinów i odbył roczny nowicjat w Leśniewie (obecnie Żarki). Po czym uczęszczał do liceum ogólnokształcącego w Krakowie oraz Częstochowie. W latach 1941-1946 studiował w Instytucie Ojców Paulinów na Jasnej Górze (od 1946 roku w Krakowie), a po złożeniu ślubów zakonnych za zgodą przełożonych zgłosił się do Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu. W grudniu 1947 roku otrzymał w Poznaniu święcenia subdiakonatu, a następnie diakonatu. 28 stycznia 1948 roku złożył egzamin absolutoryjny we Wrocławiu, a 21 lutego 1948 roku przyjął święcenia kapłańskie w Poznaniu. Pracował kolejno w: Sulikowie i Lubaniu (od 12 marca 1948 roku), Jeleniej Górze (od 20 maja 1948 roku; jako wikariusz kooperator i prefekt gimnazjum), Oleśnicy (od 31 stycznia 1949 roku; jako wikariusz kooperator i katecheta w szkole średniej zawodowej), Wrocławiu-Leśnicy (w parafii św. Jadwigi; od 18 czerwca 1951 roku), Wałbrzychu-Starym Zdroju (w parafii św. Barbary; od 20 października 1951 roku)</p>

		<p>i Henrykowie Lubańskim (od 6 sierpnia 1952 roku). 9 grudnia 1952 roku uzyskał nominację na administratora parafii Trójcy Świętej w Krzepielowie. 25 sierpnia 1956 roku przeniósł się do parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach (10 czerwca 1970 roku został mianowany wicedziekanem dekanatu Głogów Wschód). W międzyczasie studiował na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, gdzie 27 lipca 1975 roku uzyskał dyplom magistra teologii. 31 lipca 1976 roku oddelegowano go do parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Małomicach i równocześnie opiekował się parafią Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Rudawicy. Po przejściu na emeryturę (od października 1990 roku) zamieszkał w Lesznie Dolnym, a od listopada 1991 roku w Świeradowie-Zdroju. Zmarł 22 czerwca 1994 roku Świeradowie-Zdroju.</p>
1976-1988	Eugeniusz Golinowski	<p>Urodził się 22* kwietnia 1932 roku w Koniuszkowie* (parafia Brody) w województwie tarnopolskim. W 1947 roku wstąpił do Małego Seminarium Chrystusowców w Ziembicach (gdzie ukończył klasy VIII-X), a od sierpnia 1949 do maja 1950 roku przebywał w nowicjacie chrystusowców. Po czym przeniósł się do Małego Seminarium Duchownego we Wrocławiu, gdzie w roku szkolnym 1951/1952 ukończył XI klasę oraz zdał egzamin maturalny. W lipcu 1952 roku został przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu (gdzie w kwietniu 1957 roku otrzymał święcenia subdiakonatu). Święcenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1957 roku we Wrocławiu, a następnie był m.in. wikariuszem w Oleśnicy (1957-1960), Świdnicy (parafia św. Stanisława; 1960), Wrocławiu – Pism Polu (1960-1962), Węglińcu (parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa; 1962-1963), a od 9 sierpnia 1963 roku został mianowany administratorem parafii w Miłakowie. Równocześnie pracował jako katecheta w I Liceum Ogólnokształcącym im. Juliusza Słowackiego w Oleśnicy (1957-1960), po czym był wikariuszem substytutem (od grudnia 1960 roku),</p>

		<p>a następnie proboszczem w Małomicach (od kwietnia 1969 roku do czerwca 1976 roku). Od 28 czerwca 1976 roku został przeniesiony do Grębocic (z obowiązkiem objęcia parafii od 31 sierpnia 1976 roku). Ze względu na zły stan zdrowia (na skutek wylewu w lipcu 1978 roku znalazł się w szpitalu w Ostrowie Wielkopolskim) wymagał wsparcia w pracy duszpasterskiej. 24 sierpnia 1988 roku ze względu na stan zdrowia został zwolniony z funkcji proboszcza w Grębocicach i przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł 28 lutego 1989 roku w szpitalu w Ostrowie Wielkopolskim.</p> <p>Od 1 lipca 1987 roku funkcję wikarego w grębocickiej parafii pełnił ks. Bogusław Kubacki. Za kadencji ks. Golinowskiego z parafii Grębocice wyłączono dwie miejscowości: Szymocin (w 1979 roku) i Bucze (w 1989 roku), włączając je w granice administracyjne parafii pod wezwaniem św. Jadwigi Śląskiej w Rzeczycy.</p>
<p>1988-2005</p>	<p>Jan Wójtowicz</p>	<p>Urodził się 10 stycznia 1934 roku w Starościannie koło Lubartowa. Ukończył Liceum Biskupie w Lublinie (1949-1953), a następnie studiował w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu (1958-1964). Świecenia kapłańskie przyjął 28 czerwca 1964 roku we Wrocławiu, po czym pracował jako wikary kolejno w: Bogatyni, Lubaniu Śląskim, Głogowie i Świebodzinie. Od 1 sierpnia 1976 do 24* sierpnia 1988 roku był proboszczem w Laskach Lubuskich (w dekanacie Kostrzyn), a od 25 sierpnia 1988 do 30 lipca 2005 roku proboszczem w Grębocicach (równocześnie w 1988 roku został mianowany wicedziekanem dekanatu Głogów Wschód). Od 15 sierpnia 2005 roku jest na emeryturze (rezydent przy parafii pod wezwaniem św. Mikołaja w Głogowie).</p> <p>Z parafii Grębocice pochodzi ks. Adam Tablowski (ur. 30 czerwca 1965 roku w Głogowie), który po studiach w WSD w Paradyżu 2 czerwca 1990 roku przyjął święcenia kapłańskie (obecnie jest proboszczem w parafii pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Olbrachtowie, w dekanacie Żary).</p>

2005-2013	Andrzej Skoczylas	<p>Urodził się 23 września 1956 roku w Gubinie. Wraz z rodziną zamieszkał w Podbórzcu (przysiółek Wilcza Wola). Szkołę podstawową ukończył w Radomyślu Wielkim, a następnie do szkoły średniej uczęszczał w Krakowie i tam też studiował na Papieskiej Akademii Teologicznej (uzyskując specjalizację z liturgiki). Po czym ukończył studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu i przyjął 29 maja 1983 roku w Zielonej Górze święcenia kapłańskie. Był kolejno wikariuszem w: Szprotawie, Gorzowie Wielkopolskim, Świebodzinie, Rzepinie i Głogowie. Następnie od 4 stycznia 1993 do 2005 roku był proboszczem parafii pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła w Ligniu. Od 1 sierpnia 2005 roku pełnił funkcję proboszcza parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach, a od 17 czerwca 2013 roku jest duszpasterzem w parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Kotli.</p> <p>Z parafii Grębocice pochodzi ks. Łukasz Tarasiuk (ur. 17 października 1984 roku w Głogowie), który po studiach w WSD w Paradyżu w 2010 roku przyjął święcenia kapłańskie i pracował jako wikary w parafiach w Gorzowie (Podwyższenia Krzyża Świętego – w latach 2010-2012, św. Marii Magdaleny – 2012-2016) oraz Zielonej Górze (św. Jadwigi Śląskiej – od 25 sierpnia 2017 roku, a następnie Miłosierdzia Bożego – od 21 września 2018 roku).</p>
od 17 czerwca 2013 – dotąd	Wojciech Ratajewski	<p>Urodził się 26 stycznia 1970 roku we Wschowie, a święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1995 roku w Gorzowie Wielkopolskim. W 1995 roku rozpoczął pracę duszpasterską jako wikary w parafii Podwyższenia Krzyża w Sulechowie, a w latach 1998-2004 pracował w parafii Matki Bożej Gromnicznej w Kożuchowie. Od 23 sierpnia 2004 roku posługiwał jako wikary w parafii katedralnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wielkopolskim, a od 1 sierpnia 2009 roku był proboszczem parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Zielonej Górze. Od 17 czerwca 2013 roku</p>

		<p>jest proboszczem parafii św. Marcina z Tours w Grębolicach.</p> <p>Opracowania kościelne (<i>Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2013/2014</i>) w obsadzie personalnej wymieniają także od 1 lipca 2013 roku rezydenta parafii ks. dra Andrzeja Maciejewskiego, który od 25 sierpnia 2016 roku pełni posługę duszpasterską w parafii od wezwaniem św. Stanisława Kostki w Sulechowie.</p>
--	--	--

Bibliografia: *Catalogus Almae Dioecesis Silesiae Complectens Ordine Alphabetico Nomina, Cognomina, Personatus*, Breslau 1748, s. 18; *Catalogus Almae Dioecesis Wratislaviensis Complectens Dignitates, Personatus [...] Nomina & Cognomina Eorum Qui De Clero Saeculari Penes Ecclesiam Cathedralem S. Joannis Baptiste & Ecclesias Collegiatas In Silesia [...] In Cura Animarum [...] Occupantur [...] Caroli Leopoldi Schattauer [...] labore compilatus & expensis impressus*, Breslau 1749, s. 50; *Catalogus Almae Dioecesis Wratislaviensis Complectens Dignitates, Personatus [...] Nomina & Cognomina Eorum Qui De Clero Saeculari Penes Ecclesiam Cathedralem S. Joannis Baptiste, & Ecclesias Collegiatas in Silesia [...] In Cura Animarum [...] Occupantur [...] Caroli Leopoldi Schattauer [...] labore compilatus & expensis impressus*, Breslau 1751, s. 50; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatas in Silesia*, Breslau 1757, s. 49; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatas in Silesia*, Breslau 1765, s. 62; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatas in Silesia*, Breslau 1766, s. 62; *Catalogus Cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis, Complectens Ecclesiam Cathedralem et Ecclesias Collegiatas in Silesia*, Breslau 1799, s. 60; *Allgemeine Übersicht des Bisthums Breslau in seinen Geist – und Weltlichen Behörden*, Breslau 1802, s. 72; *Catalogus Cleri almae Dioecesis Wratislaviensis sub ditione Serenissimi et Potentissimi Borussorum Regis complectens Ecclesiam Cathedralem, Reverendissimum Vicariatus Generalis Officium, Reverendissimum Consistorium et tam in*

cura animarum existentes, quam alios Presbyteros et Superiores Monasteriorum, Wratislaviae 1828, s. 44; *Schematismus oder Statistik des Bisthums Breslau Königlich Preussischen Antheils*, Breslau 1842, s. 61-62; *Catalogus venerabilis cleri Almae Dioecesis Wratislaviensis sub ditione Serenissimi et Potentissimi Borussorum Regis cum appendice laicos muneribus apud Curiam Episcopalem, Rd-mum Capitulum et Resp. Ecclesiam Cathedralem fungentes complectente: conscriptus pro anno 1845*, Breslau 1845, s. 53; *Schematismus der Geistlichkeit des Bisthums Breslau für das Jahr 1849*, Breslau 1849, s. 43; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegaturbezirkes für das Jahr 1855*, Breslau 1855, s. 57; *Schematismus des exemten Bisthums Breslau für das Jahr 1857*, Breslau 1857, s. 59; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegatur-Bezirks für das Jahr 1859*, Breslau 1859, s. 60; J. Heyne, *Denkwürdigkeiten aus der Kirchen und Diöcesan-Geschichte Schlesiens von der Einführung des Christenthums in Schlesien bis zur böhmischen Oberherrschaft über dieses Land (966-1355)* [Bd. 1: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Aktenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern*], Breslau 1860, s. 708; *Schematismus des Bisthums Breslau und des ihm annectirten Delegatur-Bezirks für das Jahr 1861*, Breslau 1861, s. 60; J. Heyne, *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der katholischen Kirche Schlesiens von der Mitte des 14. bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts, im Entwicklungsgang der kirchengeschichtlichen Tatsachen urkundlich dargestellt* [Bd. 2: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Aktenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern*], Breslau 1864, s. 116, 556; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1865*, Breslau 1865, s. 64; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1867*, Breslau 1867, s. 56; J. Heyne, *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der katholischen Kirche Schlesiens von der ersten Hälfte des 15. bis in die Mitte des 17. Jahrhunderts (1418-1648) im Entwicklungsgang der kirchlichen Tatsachen und Zustände urkundlich dargestellt* [Bd. 3: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstifts Breslau: Aus Urkunden, Akten-*

stücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtsschreibern], Breslau 1868, s. 619-624; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1869*, Breslau 1869, s. 59; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1871*, Breslau 1871, s. 60; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1876*, Breslau 1876, s. 32; *Schematismus des Bisthums Breslau (Preußischen Antheils) und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1884*, Breslau 1884, s. 43; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1887*, Breslau 1887, s. 56; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1891*, Breslau 1891, s. 62; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1895*, Breslau 1895, s. 61; *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz (in amtlichem Auftrage bearb. von Hans Lutsch)*, Breslau 1891, s. 43-44; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1896*, Breslau 1896, s. 36; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1897*, Breslau 1897, s. 67; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1898*, Breslau 1898, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1899*, Breslau 1899, s. 38; *Schematismus des Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1900*, Breslau 1900, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1901*, Breslau 1901, s. 39; H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre Kirchlichen Stifungen bis zum Ausgange des Mittelalters: names des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Breslau 1902, s. 79-80; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1902*, Breslau 1902, s. 83; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1903*, Breslau 1903, s. 38; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1905*, Breslau 1905, s. 41; *Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1906*, Breslau 1906, s. 41; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1907*, Breslau 1907, s. 94; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1908*, Breslau 1908, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines*

Delegatur-Bezirks für das Jahr 1909, Breslau 1909, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1910*, Breslau 1910, s. 42; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1911*, Breslau 1911, s. 442; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1912*, Breslau 1912, s. 104; J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 179-180, 298; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1913*, Breslau 1913, s. 48; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1914*, Breslau 1914, s. 49; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1915*, Breslau 1915, s. 50; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1916*, Breslau 1916, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1917*, Breslau 1917, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1918*, Breslau 1918, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1919*, Breslau 1919, s. 52; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1920*, Breslau 1920, s. 52; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1921*, Breslau 1921, s. 53; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1922*, Breslau 1922, s. 51; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1925*, Breslau 1925, s. 53; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1926*, Breslau 1926, s. 55; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1927*, Breslau 1927, s. 56; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1928*, Breslau 1928, s. 57; *Handbuch des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1929*, Breslau 1929, s. 63; F.X. Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, Bd. 2: *Historisch-statistische Übersicht über die Verwaltungsbehörden, Anstalten und Seelsorgstellen des Bistums*, Breslau 1929, s. 159; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1930*, Breslau 1930, s. 62; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1932*, Breslau 1932, s. 58; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1933*, Breslau 1933, s. 57; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1934*,

Breslau 1934, s. 58; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1935*, Breslau 1935, s. 59; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1936*, Breslau 1936, s. 59; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1937*, Breslau 1937, s. 60; H. Hoffmann, *Die katholischen Kirchen des Landkreises Glogau*, Breslau 1937, s. 40-61; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1938*, Breslau 1938, s. 62; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*, Breslau 1939, s. 68; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1940*, Breslau 1940, s. 38; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1941*, Breslau 1941, s. 46; *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1942*, Breslau 1942, s. 49; *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach za lata 1948-1953* [Archiwum parafialne w Grębocicach], Grębocice 1948-1953; *Schematyzm duchowieństwa i kościołów archidiecezji wrocławskiej 1952*, Wrocław 1952, s. 88-89; *Księga chrztów parafii św. Marcina z Tours w Grębocicach za lata 1953-1961* [Archiwum parafialne w Grębocicach], Grębocice 1953-1961; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej*, Wrocław 1959, s. 141; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej 1964*, Wrocław 1964, s. 132; O. Hoffmann, *Gramschutz – Kreis Glogau: Beiträge zur Geschichte des Heimatdorfes – wie es wurde, wie es war, wie es ist*, Hannover [1971], s. 99-100; *Schematyzm archidiecezji wrocławskiej 1971*, Wrocław 1971, s. 45, 152-153; W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiakonacie opolskim i głogowskim w czasach nowożytnych – 2. Archidiakoniat głogowski*, Warszawa 1975, s. 10-11, 18, 23, 30, 99, 104; *Schematyzm diecezji gorzowskiej 1976*, Gorzów Wielkopolski 1976, s. 33, 48, 117, 121, 160, 205, 207, 209, 211, 235; *Schematyzm diecezji gorzowskiej – rok 1988*, Gorzów Wielkopolski 1988, s. 64, 81, 83-86; *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*, red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 279, 292; M. Marszałik, M. Walczak, *Wykaz instytucji i parafii diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. W roku duszpasterskim 1993/1994*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 1993, s. 61, 69, 83; P. Socha, *Świętej pamięci ksiądz mgr Stanisław Zimny*, „Ecclesiastica” 39 (1994), nr 9-12, s. 356-359; J.B. Sadowski, *Grębocice – kościół p.w. św. Marcina*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J.B. Sadowski, Głogów 1993, z. 6, s. 7-8; *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 1995. 50 lat –*

wydanie jubileuszowe, Zielona Góra 1995, s. 145-147, 521-523, 627-629, 696-698, 874, 913, 914, 919; M.R. Górniak, P. Łachowski, *Słownik nazw miejscowości i wykaz dokumentów źródłowych gminy Grębocice*, Grębocice – Lublin 1996, s. 26-27; *Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wielkopolski – Paradyż 1947-1997. Księga jubileuszowa*, red. R. Tomczak, Paradyż 1997, s. 196, 222, 231; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 1999*, Zielona Góra 1999, s. 66-68; W. Musialik, *Mieszkańcy pruskiego Śląska a Towarzystwo Jezusowe w XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Jezuicka ars historica*, Kraków 2001, s. 419; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2004/2005*, Zielona Góra 2005, s. 73-76; H. Gerlic, *Pralaci kapituły głogowskiej w latach 1526-1810 (część 1 – prepozyci)*, „Szkice Legnickie” 28 (2007), s. 192; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2007/2008*, Zielona Góra 2007, s. 82, 96, 208, 212, 218, 232, 240; H. Gerlic, *Pralaci kapituły głogowskiej w latach 1526-1810 (część 2 – prodziekani, scholastycy, archidiakoni, kantorzy)*, „Szkice Legnickie” 29 (2008), s. 188; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2008/2009*, Zielona Góra 2008, s. 100, 116, 241, 245, 250, 265, 272; *Parafia św. Jana Apostoła i ewangelisty w Oleśnicy*, red. W. Ozimek i Z. Jaroszek, Wrocław – Oleśnica 2008, s. 50; G. Górniak, *Zimny Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. A. Bok, Głogów 2009, z. 70, s. 47-48; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2009/2010*, Zielona Góra 2009, s. 122, 133, 202, 218, 220, 223, 226, 230, 243, 250; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2010/2011*, Zielona Góra 2010, s. 117, 127-128, 208, 210, 212, 216, 218, 220, 235, 243; *Kościół diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nasze dziedzictwo – tom 3: Dekanaty głogowskie i wschowski [Kirchen der Diözese Grünberg-Landsberg – unser Erbe – Bd. 3]*, Bydgoszcz 2010, s. 32-35; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2011/2012*, Zielona Góra 2011, s. 121, 132, 196, 212, 214, 216, 221, 223, 225, 240, 248; *Kalendarz liturgiczny diecezji świdnickiej na rok liturgiczny 2012/2013*, red. D. Ostrowski, współpraca – T. Zięba, Ł. Bankowski, M. Kulig, M. Jakubczak, M. Matusiak, Świdnica 2012, s. 165; T. Kałuski, I. Matejko, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiecezji głogowskiej (XVIII-XX wiek)*, [w:] *Więś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. A. Gut, P. Gut, War-

szawa 2012, s. 149-170; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2013/2014*, Zielona Góra 2013, s. 140-141; *Relacje „Ad limina apostolorum” z diecezji wrocławskiej z lat 1589-1943*, wydał J. Kopiec, Opole 2014, s. 104; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2014*, Zielona Góra 2014, s. 128, 138, 148, 217, 219, 221, 226, 227, 230, 247, 255; M.R. Górniak, *Fromhold Leonard Christian*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. W. Maciuszczak, Głogów 2015, z. 75, s. 10-11; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2016*, Zielona Góra 2016, s. 124, 135, 145, 219, 217, 226, 227, 246, 255; R. Kalinowski, *Kościół pod wezwaniem św. Marcina w Grębolicach* [maszynopis w zbiorach archiwum Rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem św. Marcina z Tours w Grębolicach], [Wrocław – Grębolicze 2016-2017*]; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2016, t. 1, s. 117-118; Ł. Langenfeld, *Życie [nie tylko] religijne w Polkowicach w latach 1945-2010*, Polkowice 2017, s. 106; *Informator diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 2017/2018*, Zielona Góra 2017, s. 92, 179, 187; P. Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972-1991*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 1*, s. 310-311; idem, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1992-2004*, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2017, t. 3*, s. 97-100; R.R. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945-1956*, Zielona Góra 2018, t. 3, s. 323.

Tab. 2: Pastorzy protestanckiej (lutrańskiej, a następnie ewangelickiej) parafii w Grębolicach

Okres posługi duszpasterskiej w Grębolicach	Imię i nazwisko pastora	Uwagi
1552		Od 1552 roku tutejszy katolicki kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina z Tours przeszli protestanci. W okresie nowożytnym, wraz z rozwojem protestantyzmu, wierni wyznania katolickiego (aż do 1945 roku) stanowili mniejszość.
1552-1597	Bartholomeus Kern [Starszy]	Urodził się w 1518 roku w Kożuchowie, studiował w Wittenberdze, a od 1552 roku był pierwszym stałym kaznodzieją protestanckim w Grębolicach. Zmarł 2 stycznia 1598 roku. W 1589 roku w księdze kościelnej wspomniany jest Mathias Schulz (<i>Erbscholz</i>).
1564	Martin Hain	Urodził się w Bolesławcu, 18 lipca 1564 roku przyjął ordynację w Wittenberdze, a od 28 lipca tegoż roku z inicjatywy i przy poparciu Hansa von Lossa został pierwszym pastorem w Grębolicach.
ok. 1579-1591	Laurentius Brenclius [aus Löwenberg]	Odnotowany w źródłach w 1579 roku oraz 30 grudnia 1591 roku.
1597-1622	Elias Capler	Urodził się 4 czerwca* (16 października) 1566 roku w Bolesławcu, uczył się w Brzegu, a ordynację przyjął 29 kwietnia 1592 roku w Legnicy, po czym był pastorem w Przeclawiu, a od 10 listopada 1597 roku w Grębolicach (jako diakon został sprowadzony tu przez Ernsta von Lossa). Sprawował on swój urząd 25 lat, zmarł 30 listopada 1622 roku. Od początku XVII wieku w miejscowości funkcjonowała szkoła protestancka (do 1622 roku prowadził ją pisarz kościelny Kasper Lindner), ponadto z inicjatywy pastora Caplera działał także szpital dla ubogich.

1623-1637	Christoph Berger	Urodził się w Bolesławcu, ordynację przyjął 25 czerwca 1621 roku w Legnicy, a od 1621 do 1637 roku był diakonem w Grębolicach. Z Grębolicami związany (w latach 1624-1628) był także Joachim Cosche (ordynowany 19 stycznia 1616 roku w Jerzmanowej koło Głogowa; odnotowany także w Sobinie koło Polkowic – w 1628 roku, oraz Chocianowie – w 1694 roku).
1623-1638	Sebastian Raffutz*	Urodził się w Koźuchowie, ordynację przyjął 25 listopada 1623 roku i do 1638 roku był diakonem w Grębolicach.
1637-1653	Eliasz Kaplerus Junior (Elias Capler)	Urodził się 4 czerwca 1604 roku w Grębolicach (jako syn pastora Eliasa – zmarłego w listopadzie 1622 roku), ordynację przyjął 20 marca 1632 roku w Legnicy. Początkowo był pastorem w Jabłonnej koło Góry Śląskiej (około 1635-1636), od 1637 roku posługiwał w parafii ewangelickiej w Grębolicach, a następnie w Chocianowie. Zmarł 3 kwietnia 1656 roku. Pod datą 9 sierpnia 1630 roku źródła kościelne (list kolatora) wymieniają tutejszego nauczyciela szkoły protestanckiej Kaspra Streichborna. W 1653 roku pastora Caplera zmuszono do opuszczenia Grębolic.
1651-1652		W następstwie zawartego w 1648 roku pokoju westfalskiego na cesarzu austriackim wymuszono zgodę na wybudowanie w granicach Śląska trzech świątyń ewangelickich (Kościołów Pokoju) – w Jaworze, Świdnicy i Głogowie. W listopadzie 1651 roku cesarz Ferdynand III wydał reskrypt dotyczący budowy świątyni protestanckiej w Głogowie. Jednocześnie do czasu zakończenia budowy nabożeństwa protestanckie miały odbywać się w Grębolicach, gdzie czasowo do listopada 1652 roku przebywali pastor Siegmund Pürscherr i diakon Casper Knorr.
1653		11 sierpnia 1653 roku cesarska komisja zamknęła i opieczetowała kościół w Grębolicach, a z końcem tegoż roku przekazała go katolikom.

1654-1741	wakat	<p>W 1654 roku kościół parafialny św. Marcina z Tours zwrócono katolikom, jednak według protokołów powizytacyjnych z 2. połowy XVII wieku wiadomo, że większość mieszkańców była ewangelikami (na 900 mieszkańców wsi tylko 4 było katolikami). <i>Sigismund</i> von Loss oddał do dyspozycji parafii ewangelickiej budynek dawnej szkoły jazdy konnej, który przystosowano do sprawowania kultu.</p> <p>Gmina wyznaniowa przestała formalnie funkcjonować, a ludność protestancka Grębocic stanowiła wspólną gminę wyznaniową z mieszkańcami Głogowa i innych podgłogowskich wsi. Wybierając swych przedstawicieli, wierzni wyłaniali elektorów, którzy powoływali pastorów. Na czele gminy stał <i>pastor primarius</i>. W latach 1650-1669 był nim Sigismund Pürscher, a w 1669 roku zastąpił go Florian Klepperbein.</p>
1741		<p>W 1741 roku utworzono oddzielną wspólnotę ewangelicką, która była związana z parafią w Głogowie.</p>
1741-1746	Chrystian Scobel	<p>Urodził się 26 maja 1715 roku w Grabiku koło Głogowa (obecnie gmina Gaworzyce). Studiował na uniwersytecie w Jenie (odnotowany 30 kwietnia 1738 roku), a ordynację przyjął 23 lutego 1741 roku w Ruszowicach, po czym na prośbę mieszkańców przybył do Grębocic, gdzie był pastorem do 1746 roku. Od 1751 roku pełnił funkcję pastora seniora i przebywał Prochowicach, gdzie zmarł 1 marca 1759 roku.</p>
1746-1779	Johann Andreas Stengel	<p>Urodził się 29 marca 1711 roku w Namysłowie. Od 1746 roku był pastorem w Grębocicach (niemal 33 lata). Jego staraniem w 1754 roku wybudowano nową świątynię. Zmarł 24 marca 1779 roku. Podczas jego kadencji gmina ewangelicka w Grębocicach otrzymała status samodzielnej parafii. W latach 1754-1767 odnotowano nauczyciela i organistę Beniamina Matteya.</p>

1779-1830	Christian Hennig	Urodził się 5 września 1753 roku w Ruszowicach koło Głogowa, a ordynację przyjął w 1779 roku w Głogowie. Z jego inicjatywy w 1786 roku wybudowano w Grębolicach nową plebanię. Zmarł 28 listopada 1830 roku.
1831-1846	Ernst Wenkel	Urodził się 16 maja 1803 roku w Szprotawie, a ordynację przyjął w 1828 roku. Podczas jego urzędowania ze względu na większe zapotrzebowanie miejscowej ludności (po 1831 roku do parafii przyłączono wsie Grodowiec, Kwielice i Ogorzelec) w 1834 roku w Grębolicach wzniesiono nowy obiekt szkolny. Zmarł 5 lipca 1846 roku.
1847-1854	Louis August Schuman	Urodził się 15 grudnia 1815 roku w Planitz* koło Nowego Miasteczka, ordynację przyjął 6 sierpnia 1847 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. W okresie jego urzędowania w Grębolicach rozbudowano świątynię oraz wzniesiono dzwonnice z 3 dzwonami (1851 rok).
1854-1881	Karl Franz Eduard Nitzsche	Urodził się 22 grudnia 1815 roku w Annaburgu (koło Torgau w Saksonii), ordynację przyjął 7 lutego 1854 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. W duszpasterstwie wpierany był przez nauczyciela Julisa Oscara Willenberga. Zmarł 27 maja 1881 roku.
1882-1893	Adalbert Scheffen	Urodził się 28 czerwca 1826 roku w Lüdenschied (Nadrenia Północna-Westfalia), a ordynację przyjął 1 listopada 1854 roku w Dorsten (koło Münster). Od 1875 roku przebywał w Sierszowicach koło Głogowa. Zmarł 27 lipca 1904 roku w Tymowej koło Ścinawy.
1893-1897	Paul Rauch	Urodził się 19 maja 1868 roku w Czerńcu (koło Lubina), ordynację przyjął 26 czerwca 1893 roku i następnie został pastorem w Grębolicach. Zmarł 25 maja 1897 roku.
1898-1906	Friedrich Adolf Wefering	Urodził się 14 grudnia 1852 roku w Stolzenau koło Hannoveru, ordynację przyjął 26 stycznia 1898 roku i następnie został pastorem w Grębolicach.

1906-1915	Heinrich von Zittwitz	Urodził się 23 marca 1879 roku w Środzie Śląskiej, ordynację przyjął 5 kwietnia 1905 roku i od 1906 roku był pastorem (wikarym*) w Grębolicach. Zmarł w 1923 roku, gdy już przeszedł na emeryturę.
1915-1945	Johannes Wieder	Urodził się 8 lipca 1880 roku we wsi Rudno koło Nowej Soli, ordynację przyjął 15 stycznia 1908 roku i od 2 czerwca 1915 roku do 21 stycznia 1945 roku był pastorem w Grębolicach. Zmarł 13 lipca 1946 roku w Dessau (Saksonii-Anhalt). Do parafii ewangelickiej w Grębolicach należały wtedy miejscowości: Bucze, Grębolicce, Obiszów, Retków, Rzeczyca, Świnino i Wysoka Cerkiew (Grodowiec).

Bibliografia: J.G. Worbs, *Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien an den ihnen in 17. Jh. gewaltthätig genommenen Kirchen und Kirchengüter dargestellt*, Sorau 1825, s. 38; *Geschichte der evangelisch-lutherischen Kirche zu Gross-Glogau zugleich als Einladungsschrift zu der zweihundertjährigen Jubelfeier der Kirche am 1 Dezember 1852*, Glogau 1852, s. 22-24; F.G.A. Anders, *Geschichte der evangelischen Kirche in Schlesien. Nebst einer Kirchen-Card*, Breslau 1867, s. 455-456; idem, *Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens*, Breslau 1883, s. 455-456; G. Eberlein, *Zur Geschichte der Ordination in Schlesien*, „Correspondenzblatt des Vereins für Geschichte der Evangelischen Kirche Schlesiens” 6 (1889), s. 150-187; P. Konrad, *Der schlesische Majestätsbrief Kaiser Rudolf II vom Jahre 1609 in seiner Bedeutung für das städtische Konsistorium und die evangelischen Kirchengemeinden Breslaus*, Breslau 1909 (passim); J. Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913, s. 292-293, 357; M. Hartmann, *Die evangelische Kirche Schlesiens in geschichtlicher Entwicklung bis auf die Gegenwart*, Breslau 1928 (passim); J. Rademacher, *Predigergeschichte des Kirchenkreises Glogau*, Wohlau 1933, s. 51-56; W. Ostrowski, *Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1971, s. 102, 106-107; *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder, 1913-1945*,

red. H.J. Schelenz, Hannover 1991², s. 265; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV wieku do 1742 roku*, Wrocław 1991, s. 160, 326-327; M.R. Górniak, *Grębocice – gmina protestancka*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, red. J. Chutkowski i in., Głogów 1997, z. 44, s. 5-6; J. Bahlcke, *Religion und Politik in Schlesien. Konfessionspolitische Strukturen unter österreichischer und preußischer Herrschaft (1650-1800)*, „Die Blätter für deutsche Landesgeschichte” 134 (1998), s. 33-58; D. Dolański, *Najspokojniejszy Kościół. Reformacja w księstwie głogowskim*, Zielona Góra 1998, s. 60, 141, 145; M. Konopnicka, *Kwestia narodowościowa w archidiaconacie głogowskim w XVII wieku*, „Studia Zachodnie” 3 (1998), s. 49-54; M. Konopnicka, *Księstwo głogowskie w okresie potrydenckiej reformy Kościoła*, „Studia Zachodnie” 4 (1999), s. 55-62; D. Dolański, M. Konopnicka, *Stosunki wyznaniowe na pograniczu śląsko-lubuskim w XVI-XVII wieku*, „Rocznik Lubuski” 26 (2000), cz. 2, s. 51-74; *Informator o zasobie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze*, red. Z. Bujkiewicz, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2003, s. 62, 93; J. Deventer, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierung in Glogau und Schweidnitz 1526-1707*, Köln 2003 (passim); P. Hauptmann, *Schlesien*, [w:] *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen 2004⁴, Bd. 7, kol. 919-921; *Unser Gramschützer Dominium*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 50 (2005), nr 5, s. 1-4; H. Weilandt, *Kleine Ortschronik von Gramschütz*, „Neuer Glogauer Anzeiger” 52 (2005), nr 7, s. 1, 3; J. Kuczer, *Rodzina von Biberstein w księstwie głogowskim w XVI wieku*, [w:] *Bibersteinowie w dziejach pogranicza śląsko-lużyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 97-111; J. Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526-1740*, Zielona Góra 2007, s. 214, 226; J. Kuczer, *Współdziałanie szlachty protestanckiej księstwa głogowskiego w obronie wyznania w XVII wieku i w początkach XVIII wieku*, „Studia Zachodnie” 8 (2006), s. 121-137; S. Jujeczka, *Stosunki wyznaniowe w siedemnastowiecznym Głogowie w świetle luteranckich ksiąg ordynacji i katolickich ksiąg święceń*, [w:] *Glogovia maior. Wielki Głogów między blaskiem dziejów i cieniem ruin*, red. B. Czechowicz, M. Konopnicka, Głogów – Zielona Góra 2010, s. 303-314; D.A. Czaja, *Głogowscy ewangelicy w dążeniach do powstania Kościoła*

Pokoju w Głogowie, [w:] Reformacja i tolerancja – jedność w różnorodności? Współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim, red. M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa – Leszno 2015, s. 57-73;
D. Ness, *Schlesisches Pfarrerbuch – Achter Band: Regierungsbezirk Liegnitz III. Die Kirchenkreise Lüben, Parchwitz, Sagan, Schönau, Sprottau*, Leipzig 2016, s. 22, 40, 42, 48, 164-165, 393, 400.

Marek Robert Górniak

Grębocice – a religious history of the village. An example of coexistence and rivalry of religions in the Głogów region

Abstract

Grębocice is a village located in the northern part of the Dolnośląskie Province (in the Polkowice district), on the Grębocicka Plain (the microregion of the Głogowska Pradolina, a proglacial stream valley), about 9 km south-east of Głogów. Its history has been inextricably linked with the city of Głogów since the Middle Ages. At the beginning of the thirteenth century, this area was part of the united Silesia, and during the reign of Prince Henry III of Głogów (1273-1309), it was incorporated into the Głogów principality. From 1331 it was dependent on Bohemia (in 1344 the Prince of Głogów, Henry V “Żelazny” (Iron), paid homage to King Charles IV of Luxembourg). After the death of the last prince of Głogów, Henry XI (1476), this principality was under the rule of the king of Hungary, Croatia and Bohemia – Matthias Corvinus (died on 6 April 1490), and then it was ruled by Jan I Olbracht (until 1499) and Sigismund I Old (until 1506)¹. Subsequently, the area was reincorporated into the Czech Crown and in the years 1526-1741 into the Habsburg monarchy. In 1742 Grębocice became part of Prussia. After World War I, as a result of the Treaty of Versailles (28 June 1919), this region remained within the borders of Germany, and it was not until after World War II that it returned to Poland. The analysis of the

¹ M.R. Górniak, *Grębocice w średniowieczu*, [in:] *Encyklopedia Ziemi Głogowskiej*, eds J. Chutkowski, Z. Hendel, J. Sadowski, Głogów 1993, no. 7, pp. 7-8; ^{D.} Dolański, *Księstwo głogowskie u progu czasów nowożytnych*, „*Studia Zachodnie*” 4(1999), pp. 45-54; J. Czerwiński, *Dolny Śląsk. Przewodnik*, Wrocław 2009, pp. 466-469.

presented source material shows, among other things, one important observation – at the beginning of the twentieth century, there was a peculiar coexistence between residents-neighbours in Grębocice, which was more important to them than their religious and national differences (Evangelicals, Catholics, followers of Judaism) or their economic interests (Germans, Jews).

Keywords: Grębocice, the Głogów district, Catholics, Protestants, Jews.